Biserica Albă

1.1 Amplasament și adresă

Biserica Albă din București este situată pe Calea Victoriei nr. 110, la intersecția cu strada George Enescu, în sectorul 1 al Capitalei. Amplasamentul se înscrie în zona centrală a orașului, pe una dintre cele mai frecventate și mai reprezentative artere ale Bucureștiului, la mică distanță de câteva instituții de cultură și muzee de prim rang: Filarmonica de Stat „George Enescu" — vecinătate directă, pe același tronson al Căii Victoriei —, Muzeul Național de Artă al României (fostul Palat Regal), aflat la câteva sute de metri spre sud, și Muzeul Național al Literaturii Române, de asemenea în proximitate. Această concentrare de monumente și instituții culturale conferă zonei o densitate patrimonială excepțională în peisajul urban al capitalei.

Parcela pe care este situată biserica este delimitată la nord de strada George Enescu și la vest de Calea Victoriei. Latura sudică și cea estică sunt flancate de blocuri ridicate în a doua jumătate a secolului al XX-lea, în special în deceniile șase–șapte, în cadrul procesului de densificare urbană accelerată specific epocii. Aceste construcții, ridicate în imediata vecinătate a edificiului, au afectat în timp structura de rezistență a bisericii prin vibrațiile produse la execuția fundațiilor lor, constituind una dintre cauzele principale ale degradărilor care au impus lucrările de consolidare din 2012–2014. Coordonatele geografice ale amplasamentului se situează la 44°26′31″N, 26°5′38″E.

Curtea parohială actuală, cu suprafața sensibil redusă față de cea originară, mai cuprinde, pe lângă edificiul de cult propriu-zis, o casă parohială reabilitată în cursul lucrărilor de restaurare 2012–2014. Accesul în incintă se face atât dinspre Calea Victoriei, cât și dinspre strada George Enescu, pe latura nordică.

1.2 Calea Victoriei — context urban și istoric

Înțelegerea poziției Bisericii Albe în peisajul Bucureștiului presupune cunoașterea istoriei arterei pe care se află. Calea Victoriei — numită până în 1878 Podul Mogoșoaiei — a fost deschisă în 1692 de domnitorul Constantin Brâncoveanu, care a poruncit podirea cu bârne de stejar a unui drum drept, menit să lege Curtea Domnească din București de moșia sa de la Mogoșoaia, situată la câțiva kilometri nord de oraș. Trasând noua arteră, Brâncoveanu nu a ținut seama de proprietățile existente pe traseul ales — moșiile boierilor Bălăceni, Cantacuzini și ale mai multor mănăstiri —, gestul său putând fi considerat, în retrospectivă, primul proiect de planificare urbanistică sistematică a Bucureștiului.

Artera, la început denumită «ulița nouă, ce vine dinspre Sărindar», a primit curând numele de Podul Mogoșoaiei, după destinația nordică a drumului. Lungimea ei actuală este de 2,7 km, desfășurată pe axa nord-sud, de la Splaiul Independenței până în Piața Victoriei. De-a lungul secolului al XVIII-lea

și în prima jumătate a celui de-al XIX-lea, Podul Mogoșoaiei a devenit axa principală a vieții boierești și comerciale a capitalei, atrăgând construirea de case boierești, hanuri, prăvălii, instituții ale statului, cafenele și hoteluri. Pavarea cu piatră a înlocuit în timp podirea inițială cu lemn, iar în 1882 artera a găzduit primele instalații electrice din București, în fața Palatului Regal. Denumirea de Calea Victoriei s-a impus în 1878, ca urmare a intrării triumfale în capitală a armatei victorioase de la Plevna, în Războiul de Independență.

Mahalaua Popa Dârvaș, în care s-a format biserica de pe locul actualei Biserici Albe, s-a dezvoltat pe segmentul nordic al arterei, în jurul nucleului de cult constituit de lăcașul ctitorit la debutul secolului al XVIII-lea. Ea este înregistrată în documente sub denumirea «Culoarea de Galben, mahalaua/suburbia Popa Dârvaș», cu referire la culoarea convențională folosită în planurile cadastrale ale epocii pentru marcarea acestei subdiviziuni administrative.

1.3 Denumirile istorice ale lăcașului

De-a lungul celor peste trei secole de existență documentată, lăcașul a purtat mai multe denumiri, care au coexistat în surse diferite și s-au succedat parțial în conștiința colectivă. Fiecare denumire reflectă un moment din istoria ctitoriei sau un aspect al înfățișării exterioare a edificiului.

Prima denumire atestată documentar este cea de biserica Popa Dârvaș sau biserica lui Neagu Dârvaș, cu referire directă la preotul ctitor al primei construcții de zid de la debutul secolului al XVIII-lea. Această denumire apare în Evanghelia donată de credinciosul Stan în 1708 (leat 7216), care precizează că darul este făcut «sfintei biserici unde să chiamă hramul lui Svești Nicolae cel vechiu, unde să zice la Popa Dârvaș». Mahalaua din jur a preluat și ea această denumire, fiind consemnată în documente drept mahalaua Popa Dârvaș.

A doua denumire, biserica Vișichii sau a Vișinii, trimite la cealaltă ctitoră a primului lăcaș — jupânească Vișa. Cercetătorii N. Vătămanu (1971) și Gh. Mănucu-Adameșteanu și R.-I. Popescu (2015) identifică această Vișă cu Vișica, fiica banului Mareș Băjescu — logofăt al lui Matei Basarab, vistiernic, vornic și mare ban al lui Antonie Vodă din Popești, decedat în 1676 —, zugrăvită tânără (cca. 17–18 ani, deci născută pe la 1650) pe pereții bisericii de curte din Băjești (jud. Argeș, 1666), pictată de zugravul Tudoran. Soțul ei, Matei, identificat probabil cu Matei stolnicul Văcărescu, era stăpânitor al locurilor pe care s-a ridicat mai târziu mahalaua. Vișa, posesoare a mahalalei «Pităresei» prin mama ei, ar fi ctitorit prima biserică — probabil din lemn — pe la 50–60 de ani (spre 1700–1710), devenind astfel ctitoră a locului. De la numele ei, mahalaua s-a numit mahalaua Vișichii, iar biserica — biserica Vișichii. Catagrafia din 1810 consemnează simultan ambele denumiri: «Biserica Albă» și «biserica Vișichii», ceea ce confirmă coexistența lor la acea dată.

A treia și ultima denumire — aceea de biserica Albă — s-a statornicit după 1800 și s-a impus definitiv în limbajul curent. Originea ei este pur descriptivă: întrucât de la construirea din 1827 și până în 1873 interiorul nu a primit nicio pictură, pereții au rămas albi, conferind lăcașului un aspect specific față de celelalte biserici ortodoxe ale epocii, decorate integral cu frescă sau pictură în ulei. Sursa parohiei precizează că «de la construirea bisericii și până la această dată, biserica nu a avut pictură, fiind zugrăvită în alb, de unde și denumirea de biserica Albă». Cele trei denumiri au coexistat în documente până în a doua jumătate a secolului al XX-lea, când s-a generalizat exclusiv cea de «Biserica Albă».

1.4 Hramurile

Parohia are trei hramuri, dobândite în momente diferite ale istoriei sale. Cel originar, Sfântul Ierarh Nicolae, datează de la prima construcție de zid de la debutul secolului al XVIII-lea — Evanghelia donată în 1708 menționează explicit «sfânta biserică unde să chiamă hramul lui Sveşti Nicolae cel vechiu». Acest hram se regăsește în toate documentele ulterioare și constituie titulatura canonică primară a parohiei.

Al doilea hram, Sfântul Prooroc Ilie Tesviteanul, a fost adăugat cu prilejul rezidirii din 1827, de către ctitorul Nicolae Trăsnea și soția sa Maria. Pisania din 20 noiembrie 1827 precizează că la sfințire s-a hotărât a se prăznui, pe lângă hramul Sfântului Nicolae, și «hramul sfântului, slăvitului și marelui prooroc Ilie Tesviteanul». Al treilea hram, Sfântul Mucenic Haralambie, este atestat în sursele contemporane ale Arhiepiscopiei Bucureștilor, deși pisania din 1827 nu îl menționează explicit, ceea ce sugerează că a fost adăugat ulterior în istoria parohiei.

Prăznuirea celor trei hramuri structurează calendarul liturgic al parohiei și constituie prilejuri anuale de manifestare a vieții comunității. Sfântul Ierarh Nicolae este prăznuit pe 6 decembrie, Sfântul Prooroc Ilie Tesviteanul pe 20 iulie, iar Sfântul Mucenic Haralambie pe 10 februarie.

1.5 Statut de monument istoric. Clasificare și protecție legală

Biserica Albă este clasată monument istoric de interes național, înscrisă în Lista Monumentelor Istorice 2010 (LMI 2010) cu codul BII-m-A-19861. Datarea oficială atribuită în această listă este 1715, sec. XVIII–XIX, reflectând atât cel mai vechi reper documentar cert — lespedea funerară din 1715–1716 —, cât și apartenența edificiului la mai multe epoci de construcție succesive. Clasificarea este de categorie A — patrimoniu de interes național și universal —, cea mai înaltă treaptă a protecției patrimoniale din sistemul legislativ român, reglementată prin Legea nr. 422/2001 privind protejarea monumentelor istorice, cu modificările și completările ulterioare.

Statutul de monument de categorie A implică obligativitatea avizării de către Ministerul Culturii a oricărei intervenții asupra structurii sau a decorației interioare și exterioare, indiferent de amploarea lucrărilor. Proiectele de restaurare, consolidare sau intervenție curentă trebuie însoțite de cercetări preliminare de specialitate (cercetare de arhitectură, cercetare arheologică, studii de materiale), de documentație fotografică și de rapoarte finale care se depun la Direcția Județeană pentru Cultură a Municipiului București. Lucrările de consolidare și restaurare din 2012–2015 au respectat integral aceste proceduri, incluzând cercetări arheologice sistematice în 2012–2013 și o cercetare de arhitectură în 24 de faze, coordonată de arhitectul Bujor Barbu.

Din punct de vedere administrativ-bisericesc, parohia Bisericii Albe funcționează în cadrul Protoieriei Sector 1 Capitală, subordonată Arhiepiscopiei Bucureștilor a Patriarhiei Române. Comunitatea credincioșilor nu este constituită exclusiv din locuitorii cartierului imediat — dată fiind natura centrală a amplasamentului, parohia atrage enoriași din cartiere diverse ale Bucureștiului și chiar din localități limitrofe capitalei.

1.6 Mahalaua Popa Dârvaș — formare, evoluție și dispariție

Mahalaua Popa Dârvaș a constituit pentru mai bine de un secol cadrul urban imediat al lăcașului de cult. Formarea ei este strâns legată de deschiderea Podului Mogoșoaiei în 1692, care a impulsionat extinderea orașului spre nord și a generat apariția unor noi mahalale de-a lungul noii artere. Locurile

pe care s-a constituit mahalaua erau deținute de familia Văcărescu — prin tradiție, locurile «Pităresei», moștenite de Vișa prin mama ei —, iar primul nucleu de cult al mahalalei a fost tocmai lăcașul ctitorit în jurul anului 1700 de jupânească Vișa și de preotul Neagu Dârvaș.

Mahalaua este menționată în numeroase documente ale secolului al XVIII-lea sub ambele forme ale denumirii — mahalaua Popa Dârvaș și mahalaua Vișichii —, care au coexistat în funcție de sursa documentară și de epoca redactării. Planul maiorul Rudolf Arthur Borroczyn, întocmit în 1852, consemnează biserica cu construcțiile din curtea ei — chiliile și casa parohială —, dispuse spre Calea Victoriei (Podul Mogoșoaiei) și pe colțul cu strada George Enescu. Planul Dimitrie Pappasoglu din 1871 atestă aceleași anexe pe laturile de sud și vest ale incintei parohiale. Aceste construcții auxiliare au fost demolate în intervalul 1871–1900, în contextul lucrărilor de aliniere și modernizare a Căii Victoriei, impuse de transformările urbanistice ale celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea.

Prin reorganizarea administrativă succesivă a capitalei în epoca modernă și contemporană, mahalaua Popa Dârvaș ca entitate administrativă distinctă a dispărut, teritoriul ei integrându-se în subdiviziunile urbane mai largi care au configurat actualul sector 1 al Bucureștiului. Memoria ei a supraviețuit exclusiv în denumirile istorice ale lăcașului de cult care i-a dat numele și în documentele de arhivă din Arhivele Naționale și Arhivele Municipiului București.

Istoricul ctitoriilor

2.1 Prima fază: a doua jumătate a secolului al XVII-lea

Cel mai vechi strat de viață documentat pe locul actualei Biserici Albe datează din a doua jumătate a secolului al XVII-lea și a fost identificat exclusiv pe cale arheologică, fără niciun suport documentar scris direct. Cercetările desfășurate în 2012–2013 de dr. Gheorghe Mănucu-Adameștieanu și dr. Raluca-Iuliana Popescu, în cadrul șantierului de consolidare-restaurare coordonat de arhitectul Bujor Barbu, au scos la lumină un orizont funerar anterior primei construcții de zid identificate documentar.

Dovada crucială este mormântul M6, descoperit în caseta 4, pe latura nordică a bisericii existente, la cota de -1,82 m față de nivelul actual de călcare. Scheletul, aparținând unei femei de 30–40 de ani, cu înălțimea estimată la cca. 1,71 m, era depus în poziție decubit dorsal, cu mâna stângă îndoită pe piept și mâna dreaptă îndreptată spre omoplat. Piciorul drept și o parte din bazin erau suprapuse de fundația zidului Z2, care aparține bisericii de la debutul secolului al XVIII-lea, ceea ce stabilește în mod ferm că înmormântarea este anterioară acelei construcții. Pe pieptul defunctei, cel mai probabil în mâna stângă, a fost depus un grossetto emis la Ragusa în 1657 — monedă de argint identificată de dr. Ana-Maria Velter și catalogată cu nr. col. MMB 1. Deși emisiunile raguzane au circulat uneori mult după data baterii lor, moneda constituie reperul cronologic inferior cert al acestui mormânt și al cimitirului căruia îi aparținea.

Din același orizont de înmormântări fac parte, pe baza relațiilor stratigrafice, mormintele M8 și M9 descoperite în caseta 5, din pridvorul actualei biserici. M8 este suprapus atât de actuala construcție (zidul Z10), cât și de zidul Z2 al bisericii din secolul al XVIII-lea; M9, deși suprapus doar de zidul din 1827 (Z10), se află la interiorul altarului bisericii anterioare — zonă în care canonic nu se practicau înmormântări —, ceea ce plasează și această înmormântare în orizontul funerar mai vechi.

Inventarul lui M9 cuprinde o aplică decorativă din aliaj de cupru în formă de floare stilizată, cu petale acoperite cu vopsea albă și o rozetă cu cinci laturi colorată verde.

Pe baza ansamblului acestor date, cercetătorii propun cu prudență că pe locul actualei Biserici Albe exista, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, un edificiu de cult — probabil o construcție modestă din lemn, ctitorită de jupânească Vișa — și un cimitir activ în jurul său. Localizarea exactă a acestei prime construcții rămâne neprecizată, dat fiind că săpăturile mecanice din 2007 de pe strada George Enescu nu au surprins elemente constructive mai vechi, sugerând că edificiul se afla spre sud față de actuala biserică, într-o zonă necercetată arheologic.

2.2 Cine a fost jupânească Vișa? Reconstituire genealogică

Identificarea jupânesei Vișa — ctitoră menționată în pisania din 1827 alături de preotul Neagu Dârvaș și soția sa Rada — a constituit un subiect de cercetare pentru istoricii care s-au ocupat de lăcașul de cult. Cercetarea dr. N. Vătămanu (1971), reluată și confirmată de Mănucu-Adamești eanu și Popescu (2015), propune două ipoteze și le analizează critic.

Prima ipoteză — respinsă în cele din urmă — o identifică pe Vișa cu o nepoată a lui Ivan pitarul Văcărescu, al cărei soț, Gavril Drugănescu, vornic de Târgoviște, ctitorise o biserică în satul său, la Drugănești. Ipoteza este plauzibilă la prima vedere — legăturile cu zona și tradiția ctitoricească a familiei —, dar nu rezistă verificării liniei descendenților.

A doua ipoteză, acceptată de cercetare, o identifică pe Vișa — numită mai exact Vișica — cu una dintre fiicele lui Mareș Băjescul. Acesta din urmă era logofăt al lui Matei Basarab, vistiernic, vornic și mare ban al lui Antonie Vodă din Popești, decedat în 1676. Portretul familiei sale este pictat pe pereții bisericii de curte din Băjești (jud. Argeș, construită în 1666 de meșterul Dragomir, pictată în 1669 de zugravul Tudoran), unde apare înfățișat Mareș cu patru băieți, soția cu patru fete, părinții săi, fiul postelnicul Fiera cu soția Ilinca, urmați de perechea formată din Vișica și bărbatul ei Matei. Zugravul Tudoran a înfățișat-o pe Vișica ca pe o tânără de vreo 17–18 ani, cu o jovialitate juvenilă subliniată de eleganța puțin exagerată a costumului, ceea ce plasează data nașterii sale în jurul anului 1650. Soțul ei Matei este identificat probabil cu Matei stolnicul Văcărescu.

Ca posesoare a mahalalei «Pităresei» — moștenite prin mama ei dinspre familia Văcărescu — Vișa ar fi ridicat prima biserică din mahala, devenind ctitoră la vârsta de 50–60 de ani (pe la 1700–1710). De la numele ei, mahalaua s-a numit mahalaua Vișichii, iar lăcașul — biserica Vișichii. O observație importantă a cercetătorilor: în pisania din 1827 nu este menționat niciodată numele Rada separat de cel al lui Popa Dârvaș, ceea ce a permis presupunerea că aceasta era soția preotului, nu o ctitoră independentă. Această primă construcție, probabil din lemn, a fost ulterior înlocuită cu una din cărămidă, ridică de preotul Neagu Dârvaș și soția sa Rada.

2.3 A doua fază: prima biserică de zid (debutul sec. al XVIII-lea)

Prima construcție de zid documentată pe locul actualei Biserici Albe datează de la debutul secolului al XVIII-lea și a fost ctitorită de preotul Neagu Dârvaș, jupânească Rada — identificată ca soție a acestuia — și jupânească Vișa, cea din urmă posibil în calitate de finanțatoare a terenului sau de co-ctitoră testamentară. Informațiile documentare directe sunt puține și, uneori, transcrise greșit în sursele mai vechi (Vătămanu, N. 1971, p. 297), iar pisania existentă — redactată în 1827, la un

secol după construirea primei biserici de zid — constituie în cele mai multe cazuri baza documentară principală.

Cel mai vechi reper cronologic cert este icoana Sfântului Nicolae, pictată pe lemn, cu Iisus Hristos și Maica Domnului de o parte și de alta, semnată de zugravul Simeon cu inscripția «let 7210» (1701 septembrie 1 – 1702 august 31), păstrată în cancelaria bisericii și restaurată în 2011 de pictorul restaurator Marin Coteț iu. Aceasta este expusă astăzi spre închinare în biserica parohială. Al doilea reper este un fragment de lespede funerară aflat în altar, datat 1715–1716 (Stoicescu, N. 1961, p. 164), care confirmă existența unui lăcaș de cult activ în primii ani ai secolului al XVIII-lea.

O mărturie documentară de o valoare cu totul deosebită este Evanghelia donată de un credincios pe nume Stan, cu textul de danie scris la filele 1–15 și 19–20, în josul paginilor. Însemnarea, datată «în februarie 18 leat 7216» (adică 1708), menționează explicit:

> *„Această sfântă şi dumnezeiască Evanghelie cumpărat-o-am eu robul lui Dumnezeu Stan … drept bani gata tal(eri) 4 şi am dat-o de pomană sfintei biserici unde să chiamă hramul lui Svești Nicolae cel vechiu, unde să zice la Popa Dârvaş. O am dat să fie de pomenire mie şi părinţilor mei. Si să-mi fie Sveti Nicolae de ajutor şi să nu fie nici un preot volnic ca să o ia. Iar cine s-ar ispiti a o înstrăina de la acea sfântă besearecă să fie afurisit şi proclet şi să-i fie Sveti Nicolae parator înaintea dreptului Judecător, al Domnului şi Dumnezeului nostru Iisus Hristos, Amin. În februarie 18 leat 7216."*

Evanghelia se găsește astăzi în cadrul colecției de icoane și cărți bisericești a Arhiepiscopiei Bucureștilor. Formula blestemătoare din finalul textului — specifică donațiilor de cărți liturgice din Țara Românească a epocii — reflectă preocuparea donatorului pentru păstrarea obiectului în patrimoniul parohiei. Titulatura «hramul lui Svești Nicolae cel vechiu» sugerează că la 1708 exista deja o tradiție a hramului locului, ceea ce împinge existența lăcașului spre sfârșitul secolului al XVII-lea.

Pe parcursul secolului al XVIII-lea, existența și activitatea parohiei sunt confirmate de mai multe însemnări manuscrise pe cărți liturgice, de includerea în lista oficială a bisericilor bucureștene și de o intervenție semnificativă: în 1784, postelnicul Nicolae Patrichie a finanțat «lucrări de refacere și întreținere, precum și înzestrări cu obiecte de cult» (Vătămanu, N. 1967, p. 528). Mahalaua și biserica Popa Dârvaș sunt menționate în numeroase documente din cursul secolului al XVIII-lea.

Cercetările arheologice din 2012–2013 au identificat structural această primă biserică de zid: absida altarului (zidul Z1), zidul care despărțea altarul de naos (Z2) și latura sudică (Z12). Zidurile au lățimea de 0,90–1,00 m, sunt realizate din cărămidă cu dimensiunile de 30 × 13,5 × 3 cm și 29 × 12 × 3,5 cm, cu rosturi de 2–3 cm legate cu mortar gălbui cu pigment de var și pietricele. Fundațiile sunt adânci de 1,20–1,40 m, zidite în șanț. Altarul are absida semicirculară cu deschiderea de cca. 5 m, despărțit de naos printr-un zid cu grosimea de 0,54 m, iar lungimea totală a construcției este estimată la cca. 15 m. Latura sudică prezintă amprente ale unor tiranți de lemn cu secțiunea de 15 × 9 cm, plasați la 0,13 m deasupra bazei fundației. Altarul vechii biserici se afla mai aproape de Calea Victoriei față de edificiul actual — pe locul pronaosului actualei construcții.

Catagrafia bisericilor din București din prima parte a secolului al XIX-lea menționează parohia cu trei preoți slujitori: Ioan sin popa Pârvu, Neculaie sin Neagu și Șerban sin Vasile. Această prezență a unui colectiv clerical de trei preoți indică o parohie bine consolidată și activă în comunitate.

2.4 Cutremurele din 1802 și 1808. Necesitatea rezidirii

În primele decenii ale secolului al XIX-lea, lăcașul a suferit avarii grave produse de două cutremure majore. Cutremurul din 1802 — unul dintre cele mai puternice seisme înregistrate în Muntenia înainte de cea mai recentă epocă instrumentală — a afectat semnificativ construcția. Un document din 19 martie 1802 atestă că în jurul bisericii existau încă chilii și că structura lăcașului era în uz, dar starea ei devenea tot mai precară. Cutremurul din 1808 a adăugat noi daune. Cumulul acestor avarii, împreună cu degradarea naturală a unei construcții de peste un secol, a impus o decizie radicală: demolarea integrală și rezidirea din temelii a unui nou lăcaș pe același amplasament.

2.5 A treia fază: rezidirea din 1827. Ctitorul Nicolae Trăsnea

Rezidirea din 1827 a constituit momentul definitoriu în istoria construită a Bisericii Albe, dând naștere edificiului care, cu modificări succesive, subzistă și astăzi. Inițiativa și finanțarea au aparținut marelui clucer Nicolae Trăsnea — om de încredere al domnitorului Grigore Ghica și demnitar cu funcții administrative importante la Curtea Domnească a Țării Românești —, care a acționat împreună cu soția sa Maria. Titlul de «mare clucer» desemna în ierarhia boierească a epocii Fanariote un rang administrativ de rang secund, însoțit de atribuții legate de aprovizionarea curții domnești.

Construcția s-a finalizat la 20 noiembrie 1827, dată înscrisă în pisania lăcașului — cel mai important document primar al istoriei sale. Textul integral al pisaniei, redactat în grafie chirilică românească, este:

> *„Această Sfântă și Dumnezeiască beserică, fiind foarte veche, zidită de io Preotul Popa Neagul Dârvaș, (ș)i Jupăneasa Rada și Jupăneasa Vișa, care din pricina a multor cutremuri ce după vremi s-au întâmplat, s-au surpat acum, dar din dumnezeiască râvnă luminat fiind dumnealui marele clucer Nicolae Trăsnea dinpreună cu soția dumisale Maria, o au rădicat și o au înălțat din temeliile ei, precum să veade la a cărei prăznuire pe lângă hramul Sfântului și de minuni făcător Ierarh Nicolae ce să prăznuiește, a să prăznui și hramul sfântu și slăvitului și marelui proroc Ilie Tesviteanul. Luând săvârșire la anul de la zidirea lumii leat 7335 iar de la Naștera Domnului nostru IS HS 1827 luna lui noembrie 20."*

Pisania este semnificativă nu doar ca document de ctitorie, ci și ca mărturie istorică: ea recunoaște explicit vechimea lăcașului («fiind foarte veche»), numește toți ctitorii anteriori și explică cauza rezidirii (cutremurele repetate). Este singura sursă directă care asociază toate cele trei nume de ctitori ai primului lăcaș de zid — Neagu Dârvaș, Rada și Vișa — într-un text oficial. Pisania originală a fost transcrisă și publicată de N. Iorga (1907, p. 352) și constituie de atunci reperul de bază al tuturor cercetărilor istorice despre lăcaș.

Cu prilejul sfințirii din 20 noiembrie 1827, lăcașului i-a fost adăugat al doilea hram: Sfântul Prooroc Ilie Tesviteanul, alături de hramul originar al Sfântului Ierarh Nicolae. Această adăugire reflectă probabil o evlavie personală a ctitorului sau a familiei sale față de Sfântul Prooroc Ilie.

De la construirea din 1827 și până în 1873, interiorul lăcașului nu a primit nicio pictură. Pereții au rămas albi — simplu văruiți —, ceea ce conferea edificiului un aspect diferit față de toate celelalte biserici ortodoxe ale capitalei, decorate cu frescă sau pictură murală. Această particularitate vizuală

a generat și consacrat definitiv, după 1827, denumirea de «biserica Albă», impusă organic de comunitate și de documentele administrative ale epocii.

Chiliile care existau în 1802 în jurul bisericii sunt reprezentate pe planul maiorul Rudolf Arthur Borroczyn din 1852, pe laturile de sud și vest ale incintei, spre Calea Victoriei și pe colțul cu strada George Enescu. Prezența unor structuri de zid în zona acestor anexe a fost confirmată în noiembrie 2007, cu prilejul unor lucrări de canalizare pe strada George Enescu: pe traseul unui șanț săpat la cca. 3,00 m de peretele nordic al bisericii a fost dezvelit un zid cu lungimea de 5,20 m și lățimea de 1,00 m, și un al doilea zid paralel cu acesta. Pe planul Dimitrie Pappasoglu din 1871, chiliile apar pe aceleași laturi. Demolarea lor a intervenit treptat după 1871 și s-a finalizat până în 1900, în cadrul acțiunii de aliniere și modernizare a Căii Victoriei. O intervenție edilitară din 2015 în spațiul verde din fața bisericii a surprins elemente din fundația casei parohiale ridicate după 1900 și dispărute în urma cutremurului din 1977, fapt confirmat de arhitectul Barbu Bujor.

2.6 Lucrările din 1868–1873. Arhitectul Johann Sperl și pisania reparației

La aproximativ patru decenii de la rezidirea din 1827, lăcașul ajunsese din nou, în expresia pisaniei din 1873, «în desăvârșita ruină». Reparația radicală, desfășurată între 1868 și 1873, a transformat substanțial înfățișarea edificiului și a adăugat principalele elemente care îi definesc azi silueta.

Planurile și devizul lucrărilor, datând din 1871, au fost întocmite de arhitectul Johann Sperl. Intervențiile au acoperit toate componentele majore ale construcției: ridicarea celor două turle actuale din lemn și tablă — care înlocuiau eventualele turle anterioare —, refacerea învelitorii, adăugarea unui pridvor nou cu o travee, refacerea fațadelor, mărirea ferestrelor, realizarea pardoselii noi și executarea picturii interioare de către Gheorghe Tattarescu. Tot cu acest prilej s-a creat pronaosul actual: pridvorul inițial al bisericii din 1827, cu o adâncime mai mare, a fost împărțit prin execuția unui zid median, rezultând un vestibul de numai 2,00 m adâncime — configurație păstrată și astăzi. Deasupra lui s-a ridicat turnul-clopotniță. După 1910, porticul a fost extins lateral cu câte o travee spre nord și spre sud, apropiindu-se de aspectul actual.

Reparația din 1873 a fost finanțată aproape integral din fondurile proprii ale parohiei, cu un aport modest din partea enoriașilor, «ale căror nume sunt scrise în registrul acestui Sfânt Locaș». Inițiativa și coordonarea i-au aparținut curatorilor: maiorul Nicolae Popovici și comerciantul Ioniță Constantin, secondați de preotul Vasile Pop. Cu prilejul finalizării lucrărilor a fost redactată o a doua pisanie, care completează cronologia lăcașului:

> *„Această Sfântă Biserică zidită întâişi dată de preotul Neagu Dârvaşu, la anul 1827 s-a clădit din temelii de clucerul Nicolae Trăsnea, având hramul Sf. Ierarh Nicolae şi Profetul Ilie Tesviteanul, care mai în urmă devenind în desăvârşita ruină, s-a reparat radical la anul 1873, prin stăruinţa şi iniţiativa Dlor Curatori Maior N. Popovici şi Ioniţă Constantin, când s-au făcut din nou turlele și învelitoarea, antreul, zugrăvirea împreună cu toate icoanele, poleirea tâmplei, jeturile, pardoseala şi ferestrele, toate acestea cu propriile fonduri ale Bisericii şi cu un mic ajutor din partea enoriaşilor ale căror nume sunt scrise în registrul acestui Sfânt Locaşu."*

Această pisanie este documentul-cheie pentru înțelegerea stării lăcașului la mijlocul secolului al XIX-lea și a efortului comunitar depus pentru salvarea sa. Menționarea explicită a «poleirii tâmplei» — adică a catapetesmei — confirmă că iconostasul era deja prezent în biserică la 1873,

constituind un argument indirect pentru datarea transferului catapetesmei de la metocul Episcopiei Râmnicului înainte de această dată.

2.7 Reparațiile din secolul al XX-lea

Pe parcursul secolului al XX-lea, Biserica Albă a traversat o succesiune de intervenții de reparație și întreținere impuse de avarii naturale, degradare curentă și evenimentele istorice dramatice ale epocii. Aceste intervenții, notate în documentele parohiale, acoperă anii 1909, 1914, 1941, 1945, 1964, 1977 și 1988.

Cutremurul din 10 noiembrie 1940 — cu magnitudinea de 7,4 grade pe scara Richter, unul dintre cele mai puternice seisme înregistrate în România — a produs avarii structurale și la fațade. Bombardamentele din 1944, în contextul celui de-al Doilea Război Mondial, au adăugat noi deteriorări. Lucrările de renovare exterioară din 1948 au vizat repararea acestor avarii cumulate.

Cutremurul din 4 martie 1977 — cu magnitudinea de 7,2 grade, soldat cu 1.578 de victime la nivel național, dintre care 1.391 în București — a afectat din nou structura de rezistență a edificiului. Intervenția de consolidare care a urmat, desfășurată în timpul protoiereului Gh. Iliescu–Izvoarele, a constat în execuția unei centuri de beton armat la nivelul bolților, soluție uzuală pentru consolidarea structurilor istorice în epoca respectivă. Lucrările de refacere și înnoire a picturii, catapetesmei, mobilierului, vitraliilor, acoperișului și fațadelor exterioare din intervalul 1986–1998 au fost coordonate pastoral de preotul paroh Ioan Bănățeanu și de preotul Florian Paraschiv. Ultimele lucrări înainte de marele șantier din 2012–2015 au avut loc în 2007.

2.8 Consolidarea și restaurarea din 2012–2015

Lucrările de consolidare și restaurare desfășurate între 2012 și 2015 au reprezentat cel mai amplu șantier din istoria modernă a Bisericii Albe, impus de o acumulare de degradări structurale și de finisaje care nu mai puteau fi remediate prin intervenții parțiale. Cauzele principale au fost trei: tasarea terenului de fundare, acțiunea seismică repetată asupra structurii de rezistență și vibrațiile produse în teren de construirea blocurilor din vecinătate — în special în deceniile șase–șapte ale secolului al XX-lea. În urma acestora fuseseră afectate învelitorile, tencuielile exterioare, elementele decorative și pictura interioară.

Finanțarea integrală a lucrărilor a revenit Consiliului Local al Primăriei Sectorului I București. Coordonarea tehnică a aparținut arhitectului Bujor Barbu, care a întocmit și raportul de cercetare de arhitectură în 24 de faze — un document tehnic de 43 de pagini, publicat pe platforma digitală a parohiei. Lucrările au cuprins mai multe categorii de intervenții, detaliate în raportul arhitectului.

Consolidarea structurală a vizat: execuția de fundații noi, stâlpișori, centuri și cămășuieli ale pereților turlei-clopotniță; realizarea unei carcase spațiale din beton armat în pod; refacerea completă a șarpantei din lemn; înlocuirea elementelor afectate din structura cupolelor turlelor și a scheletului de stejar al părților verticale. În noiembrie 2014 s-au finalizat ultimele două operații de consolidare: o placă de beton armat slab armat pe aticul frontonului principal și o scară exterioară din beton armat la ieșirea din Sfântul Altar.

Lucrările de arhitectură la fațade au inclus: refacerea tencuielilor din mortar de epocă la pereți și cornișe, recondiționarea capitelurilor din tencuială și restaurarea celor din piatră, restaurarea frizei cu muluri și a glafurilor profilate la ferestre, restaurarea decorației din ipsos la frontonul mare,

montarea ferestrelor de fier forjat la parter și a ferestrelor cu vitralii la turle, realizarea pardoselii pridvorului și a soclului din piatră naturală, restaurarea treptelor și a scării din piatră, restaurarea copertinei din lemn la intrarea în altar, montarea grilelor din inox la aerisiri și instalarea trotuarelor exterioare placate cu dale similipiatră. Un element de semnificație istorică aparte: pe traseul vechiului altar al bisericii din secolul al XVIII-lea, trotuarul a fost amprentat cu cărămidă decorativă pentru marcarea fundațiilor identificate în săpături.

La turle și învelitoare au fost executate: asterelala din lemn de brad peste pod și la cele două turle, învelitoarea din tablă de zinc la turle și peste podul altarului, cornișa din tablă de zinc pe conturul pronaosului și naosului, restaurarea crucilor din fier forjat și montarea crucii din tablă de zinc la pridvorul altarului.

Restaurările interioare au cuprins: recondiționarea pardoselii din mozaic, restaurarea scării din fontă, restaurarea candelabrelor și aplicelor din alamă, restaurarea vitraliilor, refacerea scării din lemn de la clopotniță și a celei de la cafas, montarea pardoselii din gresie la cafas, a tâmplăriei de compartimentare la pangar și cafas, a tratamentelor fonoabsorbante pentru cor și a unui mobilier nou la proscomidiar, pangar și cafas. Proscomidiarul a fost placat cu marmură și granit, soleea cu dale și trepte din marmură, iar stranele din lemn au fost restaurate.

Instalațiile exterioare includ paratrăsnetul, sistemele de supraveghere video, antiefracție și semnalizare la incendiu, iluminatul decorativ al turlelor și al pridvorului, sistemul de sonorizare și refacerea instalațiilor de apă și gaze naturale. La interior au fost refăcute instalațiile electrice și tablourile electrice, instalațiile sanitare, termice și de ventilare, sistemele de desfumare la turle, centrala termică cu boiler și vasul de expansiune, sistemul de sonorizare și cel de climatizare. A fost instalat și un sistem de iluminat decorativ pentru turlă, cupolă și altar.

Concomitent cu lucrările de construcție, în 2012–2013 au fost desfășurate cercetările arheologice sistematice coordonate de dr. Gheorghe Mănucu-Adameșteanu, care au scos la lumină vestigiile celor două faze de construcție anterioare celei din 1827 și cimitirul parohial cu 11 morminte. Raportul integral al acestor cercetări a fost publicat de Muzeul Municipiului București în volumul colectiv coordonat de Mănucu-Adameșteanu (2015), în seria «Istoria Orașului». Pictura murală a lui Gheorghe Tattarescu a fost restaurată în 2013–2014 de o echipă condusă de Romeo Andronic, din care au făcut parte Ana-Maria Drăgușin, Andrei Andronic, Andreea Schuster și Lorena Iavorschi. Restaurarea catapetesmei a urmat în 2014–2016, sub coordonarea dr. Sultana-Ruxandra Polizu, prin firma IORUX TRADE SRL.

Arhitectura

3.1 Contextul stilistic. Neoclasicismul în arhitectura bucureșteană a secolului al XIX-lea

Actuala Biserică Albă, ridicată în 1827 și modificată substanțial între 1868 și 1873, se înscrie în curentul neoclasic care a dominat arhitectura bucureșteană a primei jumătăți a secolului al XIX-lea. Neoclasicismul — curent apărut în Europa în cursul secolului al XVIII-lea, sub influența iluminismului și a redescoperirii artei antice grecești și romane, mai ales ca urmare a cercetărilor de la Pompei și Herculaneum — a pătruns în Principatele Române prin filieră franceză, în contextul reformelor instituționale și al deschiderii culturale față de Occident din deceniile premergătoare Unirii. Arhitecții formați la Paris sau sub influența școlilor franceze au adus vocabularul neoclasic

— coloane, pilaștri, frontoane, frize cu ornamente antice — și l-au aplicat atât construcțiilor civile, cât și lăcașurilor de cult.

În cazul Bisericii Albe, elementele neoclasice au fost introduse cu prilejul lucrărilor din 1868–1873, coordonate de arhitectul Johann Sperl, care a transformat un edificiu de cult de tip tradițional românesc într-o construcție cu fațade îmbrăcate în limbajul formal al ordinului doric. Această suprapunere dintre volumetria tradițională a bisericii ortodoxe — cu turlă Pantocrator, absidă semicirculară, naos și pronaos — și decorația exterioară neoclasică reprezintă un fenomen curent în arhitectura ecleziastică românească a epocii, reflectând în același timp dorința comunității de a-și înscrie lăcașul în modernitatea culturală a vremii.

3.2 Planul bisericii și dimensiunile

Actuala Biserică Albă are un plan de tip uninavat — o singură navă longitudinală, fără transept —, cu dimensiunile de 30,30 × 9,60 m, măsurate la nivelul structurii extinse după intervențiile din 1868–1873 și post-1910. Sursele arheologice (Mănucu-Adameșteanu și Popescu, 2015) menționează dimensiunile inițiale ale construcției din 1827 ca 22,60 × 9,60 m, diferența față de dimensiunile actuale datorându-se adăugării pridvorului extins.

Absida altarului este semicirculară și decroșată față de corpul principal al naosului — adică proeminentă spre est, ușor retrasă din aliniamentul zidurilor laterale. Deasupra naosului se ridică turla Pantocrator. Deasupra pronaosului se află turnul-clopotniță. Edificiul este orientat pe axa est-vest, conform tradiției canonice ortodoxe: altarul spre est, intrarea principală spre vest.

Construcția este realizată din zid de cărămidă. Fundațiile bisericii din 1827, documentate în cercetările arheologice, sunt adânci și masive: în caseta 2, fundația absidei altarului (Z9) atinge o înălțime de 1,50 m, cu un arc de descărcare la mijlocul absidei, realizat din cărămizi cu dimensiunile de 24 × ? × 4,5 cm. La nord, fundația laturii nordice (Z3) este surprinsă la –0,40 m față de nivelul trotuarului și este realizată din cărămizi de 28–28,5 × ? × 3–3,5 cm, cu rosturi de 1–2 cm. Fundația din 1827 a adosat și încorporat parțial structurile anterioare ale bisericii din secolul al XVIII-lea, pe care le-a suprapus fără a le demola complet.

3.3 Altarul

Altarul este compartimentul oriental al bisericii, rezervat clerului slujitor. El este delimitat de naos prin catapeteasmă și are forma unei abside semicirculare, cu o fereastră pe axul est-vest — singura fereastră din absidă, care furnizează lumina directă a răsăritului, cu valoare simbolică liturgică. Bolta altarului este cilindrică, terminată în sfert de sferă spre est, urmând forma absidei. Această soluție de acoperire — boltă cilindrică prelungită în semicupola absidei — este specifică planimetriei uninavate și asigură acustica necesară cântului liturgic.

În grosimea zidurilor laterale ale altarului sunt săpate două nișe adânci: proscomidiarul (spre nord), destinat pregătirii darurilor euharistice înainte de Liturghie, și diaconiconul (spre sud), destinat păstrării veșmintelor și obiectelor de cult. Această formulă de integrare a proscomodiarului și diaconiconului direct în grosimea zidului — fără a genera volume exterioare — este o soluție economică specific românească, derivată din tradiția medievală.

Soleea — platforma semicirculară ridicată în fața catapetesmei — a fost documentată în cercetările arheologice din 2013, în caseta 8. Baza soleei construite în 1827, de formă semicirculară, a fost

descoperită la cota de –0,48 m față de nivelul actual de călcare din biserică, cu dimensiunile de cca. 2,00 m lungime (N–S), 0,64 m lățime (E–V) și 0,52 m înălțime; baza din cărămizi are un aspect neregulat, cu o înălțime maximă de 0,35 m, după care se retrage cu 5 cm. Cu prilejul lucrărilor de restaurare din 2012–2015, soleea a fost placată cu dale și trepte din marmură.

Accesul în altar este asigurat prin ușile diaconești laterale, integrate în catapeteasmă, și prin ușile împărătești centrale. O scară exterioară din beton armat la ieșirea din altar a fost executată în noiembrie 2014, cu prilejul lucrărilor de consolidare. La proscomidiar a fost realizată o placare cu marmură și granit în cadrul aceluiași lucrări. Pe latura nordică a altarului — pe zidul exterior al absidei —, cercetările din 2007 au identificat un zid cu lungimea de 5,20 m și lățimea de 1,00 m, aparținând probabil chiliilor sau anexelor parohiale anterioare.

3.4 Naosul

Naosul este compartimentul central al bisericii, rezervat credincioșilor și constituind spațiul principal al Liturghiei. El este dreptunghiular în plan, cu câte două ferestre pe fiecare latură laterală (nord și sud), care furnizează lumina naturală a interiorului. Bolta naosului este o calotă sferică, sprijinită pe arce în plin centru, rezemate la rândul lor pe zidurile laterale prin intermediul unor picioare de zidărie — soluție structurală care descarcă împingerile cupolei pe masa zidurilor exterioare, fără a necesita stâlpi interiori.

Deasupra naosului se ridică turla Pantocrator — turnul cilindric sau poligonal care surmontează calota sferică și luminează interiorul prin ferestre proprii. Turla este de plan octogonal, așezată pe o bază pătrată. La interior, aceasta creează spațiul de lumină caracteristic: lumina coboară difuz din cele opt ferestre ale turlei, subliniind chipul lui Hristos Pantocrator pictat pe calotă. Turla actuală, din lemn și tablă profilată, a fost ridicată cu prilejul lucrărilor din 1868–1873, înlocuind configurația originară a edificiului din 1827.

Pardoseala naosului a fost realizată în mozaic, recondiționat cu prilejul lucrărilor de restaurare din 2012–2015. Stranele din lemn, restaurate în aceeași perioadă, flanchează naosul pe ambele laturi. Candelabrele și aplicele din alamă, de asemenea restaurate, asigură iluminatul artificial al spațiului.

3.5 Pronaosul și turnul-clopotniță

Pronaosul actual — numit în documentele parohiale și «vestibul» — reprezintă un caz particular de reformatare spațială, rezultat al modificărilor din 1868–1873. Pridvorul original al bisericii din 1827, cu o adâncime mai mare, a fost împărțit prin execuția unui zid median, generând un pronaos actual de numai 2,00 m adâncime. Această reducere a adâncimii pronaosului a permis câștigarea unui spațiu la vest, folosit ca pridvor suplimentar, iar deasupra pronaosului redus s-a ridicat turnul-clopotniță, amplasat spre vest față de naos.

Pronaosul este acoperit cu bolți cilindrice. Deasupra lui, la nivelul cafasului — galeria superioară rezervată corului —, se ridică turnul-clopotniță. Cafasul dispune de o scară din lemn refăcută în 2012–2015, de o pardoseală din gresie și de dotări pentru cor: tratamente fonoabsorbante montate cu prilejul aceluiași lucrări. Turnul-clopotniță este de plan octogonal, la fel ca turla Pantocrator, îmbrăcat la exterior cu tablă profilată. Accesul în turn se face prin scara din lemn de la cafas, refăcută integral în 2012–2015.

Accesul în pronaos dinspre naos se face prin zidul Z10 al bisericii — zidul actual care desparte pronaosul de naos —, documentat în cercetarea casetei 5 din 2013. Fundația acestui zid a fost surprinsă la –1,22 m față de nivelul de călcare actual din vestibul, cu o evazare față de elevație de 0,12–0,25 m. Tot în fundația zidului Z10, la –2,00 m față de nivelul de călcare, a fost identificat un lăcaș ritual cu dimensiunile de 0,34 × 0,16 × 0,14 m, în care se afla, cu gura în sus, cea de-a doua candelă din sticlă depusă la construcția din 1827, plasată pe mijlocul zidului, pe traseul căii de acces al credincioșilor.

3.6 Porticul

Porticul — pridvorul deschis de pe fațada vestică — constituie elementul de tranziție arhitecturală între spațiul exterior și interiorul lăcașului. El are înălțimea mai mică decât a navei principale și este deschis pe latura vestică, fără a fi închis cu ziduri sau geamuri. Porticul dispune de trei arce frontale: arcele laterale descărcate pe stâlpi din zidărie, subliniat de pilaștri la colțuri, iar arcul central susținut de două coloane angajate — adosate stâlpilor — care poartă un fronton triunghiular deasupra intrării. Frontonul triunghiular, element de vocabular neoclasic inspirat din arhitectura templelor grecești și romane, conferă intrării un caracter monumental.

Configurația actuală a porticului este rezultatul unei intervenții post-1910: inițial, porticul ridicat în 1868–1873 de arhitectul Johann Sperl avea o singură travee, iar extensia cu câte o travee spre nord și spre sud, realizată după 1910, a generat porticul cu trei deschideri pe care îl vedem astăzi. Această extindere a adâncit întrucâtva silueta, fără a altera compoziția frontală. Pardoseala pridvorului și soclul au fost reînnoite din piatră naturală în cadrul lucrărilor din 2012–2015, iar treptele de acces din piatră naturală au fost de asemenea restaurate.

3.7 Fațadele exterioare. Stilul neoclasic doric

La exterior, biserica este tencuită integral și îmbrăcată într-un veșmânt neoclasic inspirat din ordinul doric al arhitecturii antice grecești. Ordinul doric, cel mai sever și mai auster dintre cele trei ordine clasice (doric, ionic și corintic), se caracterizează prin coloana fără bază, cu capitel simplu și friza decorată cu triglife alternând cu metope. La Biserica Albă, vocabularul doric este aplicat fațadelor prin: pilaștri verticali care ritmează suprafața zidurilor, friză cu triglife (proeminențe verticale) și discuri, și cornișă cu denticuli — seria de mici proeminențe dreptunghiulare dispuse regulat sub cornișa principală.

Pilaștrii sunt coloane plate adosate zidului, fără rol structural, cu funcție exclusiv decorativă, care împart fațadele în travei ritmate. Friza cu triglife și discuri reproduce elementul central al frizei dorice antice, adaptată la scara și materialele construcției. Cornișa cu denticuli delimitează superior elevația zidurilor de acoperiș. Capitelurile pilaștrilor au fost restaurate în cadrul lucrărilor din 2012–2015: capitelurile din tencuială au fost recondiționate, iar cele din piatră au fost restaurate.

Acoperișul este în două ape — soluție simplă, specifică construcțiilor neoclasice de dimensiuni medii —, terminat pe fațada vestică cu un fronton triunghiular de mari dimensiuni, al cărui câmp central este perforat de un oculus — fereastră circulară care luminează podul și furnizează lumina naturală spațiului de sub acoperiș. Frontonul a beneficiat de restaurarea decorației din ipsos în cadrul lucrărilor din 2012–2015.

Soclul, realizat inițial din zidărie, a fost placat cu piatră naturală cu prilejul restaurărilor recente. Ferestrele sunt dispuse simetric pe fațadele nord și sud ale naosului — câte două pe fiecare latură —, cu glafuri profilate restaurate în 2012–2015. Au fost montate ferestre de fier forjat la parter și ferestre cu vitralii la turle. La fațadele exterioare a fost realizat și un sistem de iluminat decorativ pentru turle și pridvor, parte a instalațiilor electrice executate în 2012–2015.

Un element de memorie istorică integrat în amenajarea exterioară actuală: pe traseul altarului bisericii din secolul al XVIII-lea, identificat prin cercetările arheologice din 2012–2013, trotuarul exterior a fost amprentat cu cărămidă decorativă, marcând vizibil la suprafață vestigiile arheologice care nu pot fi vizionate direct.

3.8 Turlele

Cele două turle ale Bisericii Albe — turla Pantocrator deasupra naosului și turnul-clopotniță deasupra pronaosului — sunt ambele de plan octogonal, așezate pe baze pătrate. Configurația actuală a turlelor datează din 1868–1873, când au fost ridicate de arhitectul Johann Sperl, înlocuind eventualele turle anterioare ale edificiului din 1827.

Structura turlelor este din lemn, îmbrăcată la exterior cu tablă profilată care imită profilurile din tencuială ale fațadelor. Această tehnică — scheletul de lemn acoperit cu tablă —, frecventă la turlele bisericilor românești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, este mai ușoară decât masoneria și mai rapidă de executat. Lucrările de restaurare din 2012–2015 au inclus înlocuirea elementelor putrezite din structura cupolelor și a scheletului de stejar al părților verticale, înlocuirea asterelei din lemn de brad, montarea învelitorii noi din tablă de zinc și restaurarea crucilor din fier forjat de pe turle. A fost montată și o cruce nouă din tablă de zinc la pridvorul altarului.

Turla Pantocrator este turla principală, mai înaltă, situată central deasupra naosului. Prin ferestrele celor opt fețe ale sale coboară lumina difuză care luminează pictura de pe calotă — portretul lui Hristos Pantocrator («Atotțiitorul») —, element central al iconografiei ortodoxe. Turnul-clopotniță, mai mic ca înălțime, este amplasat deasupra pronaosului, spre vest. El adăpostește clopotele și este accesibil prin scara din lemn a cafasului.

3.9 Cercetarea de arhitectură 2012–2014 și concluziile sale

Concomitent cu cercetările arheologice, în intervalul 2012–2014 a fost realizată o cercetare de arhitectură sistematică, desfășurată în 24 de faze și documentată într-un raport tehnic de 43 de pagini, disponibil pe platforma digitală a parohiei (bisericaalbabucuresti.ro). Această cercetare, coordonată de arhitectul Bujor Barbu, a urmărit să clarifice succesiunea fazelor constructive ale edificiului, starea structurală reală și relațiile dintre componentele arhitecturale vizibile și straturile ascunse.

Printre concluziile relevante ale cercetării de arhitectură se numără: confirmarea fazării construcției în etapele 1827, 1868–1873 și post-1910, documentate prin analiza legăturilor dintre structuri și prin coroborarea cu sursele scrise; identificarea intervenției de consolidare din 1977 (centura de beton armat la nivelul bolților) ca element care a introdus tensiuni suplimentare în structura de cărămidă; evaluarea gradului de degradare a tencuielilor, a elementelor decorative și a picturii, care a justificat amploarea lucrărilor propuse. Raportul a constituit baza documentară tehnică pentru proiectul de consolidare-restaurare aprobat și executat în 2012–2015.

3.10 Vestigiile arhitecturale ale fazelor anterioare

Cercetările arheologice din 2012–2013 au adus informații structurale de primă importanță despre fazele de construcție anterioare celei din 1827, completând imaginea evoluției arhitecturale a locului.

Prima biserică de zid, datând de la debutul secolului al XVIII-lea, a putut fi parțial reconstituită planimetric pe baza zidurilor descoperite în casetele 4, 5 și 6. Zidul absidei (Z1), cu lățimea cuprinsă între 0,92 și 1,00 m, a fost identificat în curtea parohială la cota de –0,56 m față de nivelul de călcare, și în vestibulul actualei biserici la –0,90 m; se conservă pe o înălțime maximă de 1,66 m. Zidul care despărțea altarul de naos (Z2), cu lățimea de 0,54 m la nivelul elevației și o lungime totală de cca. 5,00 m, a fost descoperit la cota de –0,36 m față de nivelul curții; înălțimea păstrată este de 1,70 m. Latura sudică (Z12) a fost cercetată pe o lungime de 2,70 m în caseta 6, cu lățimea de 0,90–1,00 m și înălțimea conservată de 1,56 m; capătul vestic al acestui zid a fost distrus de o conductă de apă modernă. Pe fața sudică a laturii sudice se observă urmele a doi tiranți de lemn cu secțiunea de 15 × 9 cm, la distanță de 0,30 m unul față de celălalt, plasați la cca. 0,13 m deasupra bazei fundației.

Pe baza acestor date, absida altarului are o deschidere de cca. 5,00 m, altarul o lungime cercetată de 3,60 m, iar lungimea totală estimată a lăcașului din secolul al XVIII-lea este de cca. 15,00 m. Jumătatea sudică a altarului acestei biserici se suprapune cu colțul de nord-vest al actualei construcții, mai precis cu pronaosul și cu vestibulul. Fundația din 1827 s-a adosat și a încorporat parțial structurile mai vechi, prin zidul Z4, construit perpendicular pe Z3, pentru a permite încorporarea absidei (Z1) în noua construcție.

În zidăria lui Z1, la nord de zidul Z2, a fost identificat un lăcaș cu dimensiunile de 0,36 × 0,27 m și adâncimea de 0,26 m, cu urme de arsură în interior, provenind de la un coș de fum. Prezența coșului confirmă existența unui sistem de încălzire asociat construcției din secolul al XVIII-lea. Tot în caseta 8, la vest de catapeteasma actualei biserici, au fost identificate ziduri anterioare (Z14–Z18) aparținând unor construcții anterioare datei de 1827, a căror natură exactă — posibilă casă parohială — rămâne de clarificat prin cercetări viitoare.

Cercetările din 2012–2015 au reprezentat, prin amploarea și sistematicitatea lor, prima investigație de natură arhitecturală și arheologică realizată vreodată la Biserica Albă, contribuind în mod esențial la cunoașterea istoriei construite a locului și la elaborarea unui proiect de consolidare-restaurare adecvat valorilor patrimoniale ale edificiului.

Cercetările arheologice (2012–2013)

4.1 Contextul, echipa și obiectivele cercetării

Cercetările arheologice de la Biserica Albă s-au desfășurat în două campanii — 2012 și 2013 —, în contextul șantierului de consolidare și restaurare finanțat de Consiliul Local al Primăriei Sectorului 1 București. Ele au fost impuse de prevederile legale care obligă, în cazul intervențiilor la monumente istorice de categorie A, la cercetarea prealabilă a straturilor de sol afectate de lucrările de construcție. Rezultatele au depășit cu mult așteptările inițiale, punând în evidență vestigiile a două faze de construcție anterioare celei din 1827 și un cimitir parohial cu 11 morminte eșalonate cronologic pe aproape două secole.

Echipa de cercetare a fost constituită din specialiști ai Muzeului Municipiului București: dr. Gheorghe Mănucu-Adameștieanu (arheolog, coordonator științific), dr. Raluca-Iuliana Popescu (arheolog, muzeograf), dr. Ingrid Poll (expert arheometrie) și dr. Ana-Maria Velter (numismat, cercetător). Analiza antropologică a scheletelor a fost realizată de dr. Annamaria Diana (PhD Human Ostearchaeology, Edinburgh University, School of Classics, History and Archaeology). Observațiile de teren au beneficiat și de colaborarea colegului Theodor Ignat. Finanțarea parțială a publicării rezultatelor a fost asigurată de preotul paroh Mihail-Simion Săsăujan.

Rezultatele au fost publicate în 2015 în volumul colectiv Cercetări arheologice la Biserica Sfântul Nicolae «Albă», editat de Muzeul Municipiului București în seria «Istoria Orașului», nr. 6 (Editura Mistral Info Media, București, 2015), cu rezumat în limba franceză. Volumul cuprinde opt capitole tematice și un catalog ilustrat al descoperirilor.

Metodologia a constat în amplasarea a opt casete de săpătură — cinci la exteriorul bisericii (casetele 1, 2, 3, 4 și 6) și trei în interiorul ei (casetele 5, 7 și 8) —, cu dimensiuni variabile, determinate de situația din teren și de necesitățile proiectului de restaurare. Amplasamentele au fost selectate pe baza priorităților structurale ale șantierului și ajustate ulterior în funcție de descoperirile din teren, în special trasarea casetei 6 a fost impusă de apariția vestigiilor unei faze de construcție mai vechi în casetele anterioare.

4.2 Cronologia celor trei faze de edificii de cult

Pe baza coroborării relațiilor stratigrafice dintre structurile identificate, a inventarului mormintelor și a datelor documentare, cercetătorii au stabilit că pe locul actualei Biserici Albe au funcționat succesiv trei edificii de cult, numerotate în ordinea vechimii estimate.

Biserica 1, din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, nu a lăsat structuri de zid identificate în suprafața cercetată. Prezența ei este inferată exclusiv din cimitirul asociat: mormântul M6 cu grossetto raguzan emis în 1657 este plasat, prin relații stratigrafice, anterior zidăriei bisericii din debutul sec. XVIII; mormintele M8 și M9, descoperite în vestibulul actualei construcții, sunt de asemenea atribuite aceluiași orizont funerar. Cercetătorii avansează ipoteza că această primă construcție era probabil din lemn și se afla «spre sud față de actuala biserică, într-o zonă în care nu s-au efectuat cercetări arheologice» — concluzie bazată pe absența structurilor în săpăturile de pe str. George Enescu din 2007.

Biserica 2, de la debutul secolului al XVIII-lea, este reprezentată structural prin ziduri de cărămidă descoperite în casetele 4, 5 și 6. Ea aparține, conform interpretării cercetătorilor, ctitoriei preotului Neagu Dârvaș și a Jupânesei Rada, care a înlocuit «bisericuța de lemn a jupânesei Vișa». Data exactă a ridicării sale nu poate fi precizată, dar existența sa este atestată documentar de icoana zugravului Simeon din 1701–1702 și de lespedea funerară din 1715–1716.

Biserica 3, construită în 1827 de marele clucer Nicolae Trăsnea, este actuala Biserică Albă, cu toate modificările ulterioare. Fundațiile sale au fost documentate în toate casetele exterioare și reprezintă stratul constructiv cel mai recent.

4.3 Cimitirul parohial. Cele trei orizonturi funerare

Cimitirul parohial al Bisericii Albe, activ din a doua jumătate a secolului al XVII-lea până în 1864 — când domnitorul Alexandru Ioan Cuza a interzis înmormântările în jurul bisericilor din orașe —,

a fost identificat prin cele 11 morminte descoperite în cursul cercetărilor, plus grupele de oseminte reînhumate în gropi colective. La acestea se adaugă groapa 1 din caseta 3, o reînhumare colectivă a osemintelor provenite de la morminte deranjate cu ocazia construirii din 1827, cu un număr estimat de 13 până la 17 indivizi (minim 4 copii, identificați pe baza numărului de femure stângi).

Primul orizont funerar, atribuit celei mai vechi biserici (a doua jumătate a sec. XVII), cuprinde mormintele M6, M8 și M9, grupate la limita vestică a zonei cercetate. M6, descoperit în caseta 4 la cota de –1,82 m, aparține unei femei de 30–40 de ani, îngropată cu mâna stângă îndoită pe piept și mâna dreaptă îndreptată spre omoplat; pe pieptul defunctei se afla grossetto-ul din 1657. M8, descoperit în caseta 5 la cota de –2,94 m față de nivelul de călcare din vestibul, aparține unui adult orientat ușor SE-NV, deranjat la construcția zidurilor Z2 și Z10. M9, descoperit tot în caseta 5 la cota de –2,30 m, este un adult orientat E-V; se conservă jumătatea superioară pe 0,55 m; pe piesa de podoabă descoperită — aplica florală din aliaj de cupru — nu se poate baza o datare precisă.

Al doilea orizont funerar, atribuit incert bisericii din sec. XVIII sau primei jumătăți a sec. XIX, cuprinde mormintele M10 și M11, descoperite în caseta 6, la sud de latura sudică a bisericii de la debutul sec. XVIII. M10 a fost surprins la –1,89 m față de nivelul curții, schelet în decubit dorsal cu mâinile împreunate pe piept, fără inventar. M11 a fost surprins la –2,00 m, deranjat de un șanț modern, păstrându-se doar membrele inferioare de la genunchi în jos, fără inventar. Amplasarea ambelor morminte în apropierea laturii sudice a bisericii din sec. XVIII ar susține o datare în sec. XVIII, dar amplasamentul în fața intrării în edificiul din 1827 oferă și un contraargument cronologic.

Al treilea orizont funerar, atribuit bisericii din 1827, cuprinde mormintele M1, M2, M3, M4 (caseta 1 și caseta 4, latura sudică și nordică) și M5, M7 (caseta 4, latura nordică). Intervalul cronologic al acestui cimitir este cuprins între 1827 și 1864, stabilit prin monedele de la Mahmud II (1808–1839), inelele sigilare datate 1838 și 1846 și prin referința la interdicția lui Cuza.

4.4 Catalogul mormintelor

Mormântul 1 (caseta 4, la –1,40 m față de nivelul curții). Bărbat de peste 45 de ani, depus în sicriu; se păstrează în conexiune anatomică jumătatea superioară a corpului, fără craniu; mâna dreaptă îndoită pe piept, stânga spre omoplat. Inventar: inel sigilar din aliaj de argint (Ag 69,8%, Cu 28,5%), cu chaton oval și cruce înaltă în câmp, slovele chirilice Г, Л, М și anul 1838 sub postamentul crucii (D ext 20,00 mm; MMB nr. col. 37); nasture de cămașă din porțelan moale cu patru orificii (D ext 8,95 mm; MMB nr. col. 38); mai multe ținte pentru fixat țesătura sicriului și un cui.

Mormântul 2 (caseta 1, la –0,90 m față de nivelul curții). Descoperit pe latura sudică a bisericii, cu sicriul deranjat; se păstrează fragmente de coaste, degete, o rotulă, o tibie. Capacul sicriului, bine conservat, are motive vegetale și florale din tablă; o bandă metalică oxidată pe margine; în interior, un element decorativ în formă de cap de înger cu două aripi. Inventar: para otomană de la Mahmud II (1808–1839) și inel sigilar din aliaj de cupru (Cu 76%, Zn 12%, Pb 7,5%) cu cruce în câmp, slovele chirilice Н, К, Г și anul 1846 (D ext 21,37 mm; MMB nr. col. 36). Fragmente ceramice din sec. XIX antrenate în groapa mormântului.

Mormântul 3 (caseta 1, la –1,03/1,13 m față de nivelul curții). Depus la 0,90 m spre sud de zidul Z6; mâna stângă pe abdomen, mâna dreaptă pe bazin. Inventar: para otomană de la Mahmud II (MMB

nr. col. 5); inel sigilar din aliaj de cupru, cu cruce și slovele Н, К, Г, și data 1846, cu motiv floral pe verigă (D ext 21,37 mm; MMB nr. col. 36); două ținte pentru sicriu.

Mormântul 4 (caseta 1, la –1,03/1,13 m față de nivelul curții). Depus la sud de M3; se păstrează coloana vertebrală, o parte din coaste, bazinul, osul sacru și piciorul stâng. Fără inventar; cronologia stabilită stratigrafic prin relația cu M3.

Mormântul 5 (caseta 4, la –1,70 m față de nivelul curții). Copil de 9 ± 3 ani, mâinile împreunate pe cutia toracică; sub craniu, o șuviță de păr împletită. Inventar excepțional ca bogăție: șirag din 277 de mărgele de sticlă roșie (D 9,20–10,00 mm; MMB nr. col. 40); inel turnat, cu chaton rotund bătut peste verigă și cruce în câmp (D ext 16,80 mm; MMB nr. col. 39); ac de maramă din sârmă de bronz cu gămălie (L 41,42 mm; MMB nr. col. 41); pereche de cercei din aliaj de cupru aurit bogat (Cercel 1: Cu 77,6%, Au 21%; Cercel 2: Cu 78,2%, Au 20,4%); fragmente dintr-un pandantiv din bronz cu elemente florale. Două monede: para otomană de la sfârșitul sec. XVIII–începutul sec. XIX (căzută lângă genunchi; MMB nr. col. 6) și para de la Mahmud II (în mâna stângă; MMB nr. col. 3). Prezența masivă a podoabelor metalice în contact cu oasele a lăsat pete verde pe 70% din schelet.

Mormântul 6 (caseta 4, la –1,82 m față de nivelul curții). Femeie de 30–40 de ani, înălțime cca. 1,71 m; mâna stângă îndoită pe piept, mâna dreaptă spre omoplat; piciorul drept și o parte din bazin suprapuse de fundația zidului Z2. Inventar: grossetto raguzan emis în 1657 (AR, 0,57 g, 11,56 mm, două fragmente, perforat; MMB nr. col. 1); bumb globular ușor turtit din bronz (D 7,10 mm, H 11,07 mm, G 1,16 g; MMB nr. col. 42). Este mormântul-reper cronologic pentru prima fază de locuire.

Mormântul 7 (caseta 4, la –1,43/1,48 m față de nivelul curții). Femeie de 34–39 de ani, înălțime cca. 1,54 m; craniu spart și căzut pe dreapta, mâna stângă pe bazin, dreapta pe lângă corp. Patologie: tartru masiv acoperind aproape total coroana dinților, paradentoză în formă finală, prognatism, abces masiv (1,5 × 2 cm) în stânga mandibulei de la primul molar — infecție care «ar fi putut cauza moartea înainte de apariția antibioticelor», în aprecierea dr. Annamaria Diana. Inventar: para de la Mahmud II, 1818/1819 (AR, 0,11 g, 12,00 mm; MMB nr. col. 4); fragmentar neprecizat (MMB nr. col. 2); inel sigilar din aliaj de argint (Ag 87%, Cu 11,5%), cu chaton în formă de inimă stilizată și slovele Ч în câmp (D ext 20,20 mm; MMB nr. col. 43); o copcă (moș) din metal.

Mormântul 8 (caseta 5, la –2,94 m față de nivelul de călcare din vestibul). Adult orientat ușor SE–NV; se păstrează o parte din coaste, omoplatul și humerusul stâng, bazinul parțial și picioarele până la genunchi. Fără inventar. Capul pare să fie sub zidul Z2, tibia și peroneul stâng sub zidul Z10 — relație stratigrafică decisivă pentru atribuirea la primul orizont funerar.

Mormântul 9 (caseta 5, la –2,30 m față de nivelul de călcare din vestibul). Adult orientat E–V; se conservă jumătatea superioară pe 0,55 m; mâinile aduse spre omoplați; lipsesc oasele mari de la mâna stângă. Inventar: aplică din aliaj de cupru (Cu 65%, Pb 17,5%, Zn 15%), în formă de floare stilizată cu petale albe reliefate și rozetă verde cu cinci laturi (L 16 mm, D 12 mm; MMB nr. col. 34). Amplasarea la interiorul altarului bisericii din sec. XVIII — zonă în care nu se practicau înmormântări —, este argumentul stratigrafic principal pentru atribuirea la primul orizont funerar.

Mormântul 10 (caseta 6, la –1,89 m față de nivelul curții). Adult în decubit dorsal, mâinile împreunate pe piept, fără inventar. Amplasarea la exteriorul laturii sudice a bisericii din sec. XVIII.

Mormântul 11 (caseta 6, la –2,00 m față de nivelul curții). Deranjat de un șanț modern; se păstrează membrele inferioare de la genunchi în jos, fără inventar. Amplasarea similară cu M10.

4.5 Analiza antropologică (dr. Annamaria Diana)

Analiza antropologică a materialului osteologic a fost realizată de dr. Annamaria Diana (PhD Human Ostearchaeology, Edinburgh University), folosind metode standard ale osteologiei umane: determinarea sexului prin caracterele morfologice ale craniului și pelvisului, estimarea vârstei prin uzura dinților, sudura epifizelor și a claviculei mediale, estimarea staturii prin lungimea oaselor lungi.

Rezultatele principale, pe morminte: M1 — bărbat, peste 45 de ani (dentiție cu uzură ocupațională accentuată, pierdere antemortem masivă a molarilor inferiori, greutate mică a oaselor indicând pierdere de os cortical, statură necalculabilă); M5 — copil, 9 ± 3 ani (dentiție mixtă lapte-permanentă, epifize imature, schelet în grad de prezervare 4 din 4; cariile de pe molarii permanenți inferiori și liniile hipoplastice pe canini și premolari indică perioade de malnutriție la 1–3 ani); M6 — probabil femeie de 30–40 de ani (bărbie ascuțită, mastoid mare, înălțime calculată din humerus drept: cca. 1,71 m); M7 — femeie de 34–39 de ani, înălțime cca. 1,54 m (pelvis cu incizură sciatică hiperfeminină, sulcus preauricular accentuat; abces masiv mandibular cu potențial letal).

Pe lângă mormintele individuale, au fost analizate trei grupe de oseminte amestecate. Grupul I conținea resturile unui bărbat de 25–30 de ani (estimare pe baza uzurii dentare, după Brothwell 1989), plus resturi de la alți indivizi și un os de animal (probabil oaie). Grupul III conținea resturi de la cel puțin patru indivizi: trei bărbați și o femeie (identificați pe baza a patru oase frontale). Groapa 1 din caseta 3 conținea o grupare mare de oase, cu un număr minim de 13 și maxim de 17 indivizi, din care minim 4 copii; cea mai mare parte sunt probabil de sex masculin, pe baza caracterelor mandibulelor și ale oaselor pelviene.

4.6 Descoperirile monetare (dr. Ana-Maria Velter)

Lotul numismatic recuperat din cimitirul Bisericii Albe în campaniile 2012–2013 cuprinde șapte monede de argint, toate provenind din morminte (cu excepția unui fragment izolat din caseta 3), datând din secolele XVII–XIX. Monedele otomane au fost determinate de Dan Pârvulescu (Muzeul Municipiului București). Toate monedele fac parte din categoria monedei mici de piață și au fost depuse cu titlu de obol funerar — obiceiul plasării unei monede pe sau lângă mort, moștenit din tradiția antică a obolului lui Charon.

Cele șapte piese: (1) Grossetto, Ragusa, 1657 (AR, 0,57 g, 11,56 mm; două fragmente, perforată; după Rešetar, grupa 2, nr. 1568; M6, descoperit pe piept; MMB nr. col. 1); (2) Para, Imperiul Otoman, emitent neprecizat, sfârșitul sec. XVIII–începutul sec. XIX (AR, 0,04 g, două fragmente; M5, descoperit între genunchi; MMB nr. col. 6); (3) Para, Mahmud II (1808–1839), monetăria Kostantiniye (AR, 0,05 g, 10,5 mm, fragment; Nuri Pere tip 831; M5, lângă bazinul stâng; MMB nr. col. 3); (4) Para, Mahmud II, monetăria Kostantiniye (AR, 0,05 g, 12,00 mm, bună, uzată; Nuri Pere tip 831; M3, zona bazinului; MMB nr. col. 5); (5) Para, Mahmud II, monetărie neprecizată (AR, 0,03 g, 13,00 mm, fragmente; Nuri Pere tip 831; M7, deasupra umărului drept; MMB nr. col. 2); (6) Para, Mahmud II, 1818/1819, monetăria Kostantiniye (AR, 0,11 g, 12,00 mm, bună, uzată; Nuri Pere 844, anul 11; M7, deasupra umărului drept; MMB nr. col. 4); (7) Nominal neprecizat, stat

neprecizat (AR, 0,04 g, fragment ilizibil; caseta 3, –1,36 m, la 0,50 m sud față de Z1; MMB nr. col. 7).

Dr. Ana-Maria Velter subliniază că, deși credincioșii din mahalaua Vișichii și de pe Podul Mogoșoaiei «erau oameni cu stare», inventarul funerar al mormintelor descoperite este «modest», reflectând practicile efective ale înmormântărilor parohiale din epocă, nu neapărat statutul social al defuncților. Grossetto-ul raguzan din 1657, bătut din argint de calitate, a rămas în circulație pe piața monetară a Țării Românești mult timp după data emiterii — emisiunile raguzane erau apreciate pentru finețea argintului și se regăsesc în descoperiri funerare din zone geografice largi. Parele otomane de la Mahmud II sunt, dimpotrivă, monede frecvente în descoperirile din București, atestând activitatea comercială și monetară intensă din prima jumătate a sec. XIX.

4.7 Analizele metalografice ale pieselor de podoabă (dr. Ingrid Poll)

Șase piese de podoabă și accesorii vestimentare provenite din mormintele cimitirului au fost analizate prin spectrometrie de fluorescență de raze X (FRX), metodă nedistructivă, punctuală și de suprafață, la Laboratorul de fizică nucleară aplicată al Institutului de Fizică și Inginerie Nucleară Horia Hulubei (IFIN-HH). Rezultatele analizelor, efectuate de dr. Ingrid Poll, sunt:

Inelul sigilar nr. col. 36 (M3): Cu 76%, Zn 12%, Pb 7,5%, Sn 3,6%, Fe 0,4% — aliaj de cupru. Inelul sigilar nr. col. 37 (M1): Ag 69,8%, Cu 28,5%, Zn 0,2%, Pb 1,3% — aliaj de argint. Inelul nr. col. 39 (M5): Ag 77,3%, Cu 20,3%, Sn 0,5%, Fe 0,4%, Au 1,3% — aliaj de argint cu urme de aur. Inelul sigilar nr. col. 43 (M7): Ag 87%, Cu 11,5%, Zn 0,1%, Pb 0,4%, Sn 0,5%, Fe 0,3% — aliaj de argint cu puritate ridicată. Aplica nr. col. 34 (M9): Cu 65%, Zn 15%, Pb 17,5%, Sn 2,3% — aliaj de cupru. Cercel 1 (M5): Cu 77,6%, Au 21%, Zn 1,3% — aliaj de cupru aurit bogat (21% Au). Cercel 2 (M5): Cu 78,2%, Au 20,4%, Zn 1,3% — aliaj de cupru aurit bogat.

Compoziția cerceilor din M5 — aliaj de cupru cu 20–21% aur — confirmă aurirea bogată a pieselor, explicând pătarea verde observată pe 70% din oasele scheletului copilului de 9 ani. Inelele sigilare din mormintele sec. XIX (M1, M7) sunt din argint de calitate medie-bună (70–87% Ag), în timp ce inelul din M3 este din aliaj de cupru cu zinc și plumb, indicând un statut economic mai modest al defunctului sau o economisire deliberată.

4.8 Candelele rituale din sticlă (dr. Ingrid Poll)

Obiceiul depunerii rituale a unor vase de sticlă în fundațiile edificiilor de cult este atestat în spațiul românesc cel puțin din secolul al XIV-lea — un vas de Murano a fost descoperit în fața altarului de la biserica mănăstirii Cozia, iar exemplare similare au apărut la Biserica Sfântul Nicolae «Dintr-o Zi» din București. La Biserica Albă, cercetările din 2012–2013 au descoperit două astfel de candele, depuse ritual în lăcașuri amenajate special în fundațiile bisericii din 1827.

Candela 1, descoperită în 2012 în caseta 1, pe latura sudică (zidul Z7) a bisericii din 1827. Lăcașul ritual, cu dimensiunile de 0,23 × 0,14 × 0,13 m, se afla la 0,76 m față de nivelul de surprindere al fundației, exact pe marginea exterioară a acesteia. Pe un pat de mortar gălbui cu pietricele de 2 cm diametru, candela fusese depusă cu gura în sus. Descriere: sticlă albă semitransparentă, acoperită parțial de pelicule albicioase mate (produși de hidratare ai silicei); înălțime 10,20 cm, diametru maxim 7,70 cm, diametru bază 2,30 cm, diametru gură 7,10 cm; buza răsfrântă cu marginea

rotunjită; corp conic cu două zone lărgite și rotunjite în părțile superioară și inferioară; fundul vasului de formă globulară de mici dimensiuni; trei torți mici pentru suspendare.

Candela 2, descoperită în 2013 în caseta 5, în vestibulul actualei biserici, în fundația zidului Z10 (zidul dintre pronaos și pridvorul actualei biserici). Lăcașul ritual, cu dimensiunile de 0,34 × 0,16 × 0,14 m, tencuit la interior cu mortar, se afla la cota de –2,00 m față de nivelul de călcare din vestibul, la limita inferioară a zidului. Amplasamentul — pe mijlocul zidului, pe traseul căii de acces al credincioșilor în lăcaș — are o semnificație rituală distinctă față de prima candelă, plasată lateral. Descriere: sticlă albă realizată prin suflare, transparentă, cu pelicule irizate pe alocuri (produși de hidratare); înălțime 19,05 cm, diametru maxim 7,50 cm, diametru bază 2,50 cm; buza scurtă răsfrântă cu marginea rotunjită; gât profilat în zona de susținere; corp conic cu o zonă lărgită și rotunjită în partea superioară; peretele sticlei îngroșat în partea inferioară.

Analiza compoziției chimice, realizată de dr. Ingrid Poll, indică pentru ambele candele un tip de sticlă silico-calco-potasică, care prezintă analogii cu sticla germană din sec. XVII–XVIII, și nu cu producția atelierului de la Murano (fapt confirmat și de cercetătorul Marco Verita de la Stazione Sperimentale del Vetro, printr-o scrisoare din 7 iunie 1995). Comparații tipologice oferă candelele descoperite în necropola de la Căciulați-Moara Vlăsiei (sec. XVIII, cu trei torți rotunjite, din sticlă alb-lăptoasă), la biserica Sfântul Visarion Vechi din București (forma conică, buza răsfrântă, Dm 9,5 cm, I 9 cm), în zona Curtea Veche, la mănăstirea Cernica și la Posta-Buturugeni. Tipul cu torți pentru suspendare pare să fie «tipul preferat în zona Bucureștiului, în sec. XVII–XVIII», în opinia dr. Ingrid Poll.

Patrimoniul artistic

5.1 Catapeteasma — origini, proveniență și descriere

Catapeteasma Bisericii Albe constituie, prin vechimea, calitatea execuției și complexitatea iconografică a ornamentației sale, piesa de patrimoniu mobil cu cea mai înaltă valoare artistică din dotarea lăcașului. Ea a fost calificată de autorii care au studiat-o drept o capodoperă a sculpturii în lemn și «unul din cele mai vechi iconostase» ale patrimoniului ecleziastic din București.

Originea catapetesmei este legată de o biserică-metoc al Episcopiei Râmnicului, care s-a aflat pe locul actualei Filarmonice de Stat «George Enescu» din București. În privința datei și locului de execuție, sursele disponibile nu sunt concordante, prezentând trei variante: (1) sursele parohiei (site-ul oficial al Bisericii Albe, documentele DOCX furnizate) indică «a doua jumătate a secolului al XVIII-lea», fără a specifica locul de execuție; (2) Arhiepiscopia Bucureștilor și câteva surse secundare precizează «1845–1847, la Viena»; (3) blogul parohial mai vechi (bisericaalba.blogspot.com) menționează «a doua jumătate a sec. XIX, în Veneția (Italia)». O a patra variantă, apărută în unele surse de sinteză (bucuresti.ro, 2026), avansează ipoteza că iconostasul ar fi putut fi «comandat împreună cu biserica din 1827». Divergența dintre surse este semnificativă și nu a fost tranșată documentar în sursele accesibile. Cele mai citate date rămân 1845–1847, Viena, provenind dintr-o sursă cu autoritate eclesiastică (Arhiepiscopia Bucureștilor). Pisania reparației din 1873 menționează «poleirea tâmplei» printre lucrările executate, ceea ce confirmă prezența catapetesmei în lăcaș cel târziu la 1873. Transferul la Biserica Albă este plasat fie în prima jumătate a sec. XIX, fie în 1875 (sursă Arhiepiscopie) — în urma ruinării metocului Episcopiei Râmnicului.

Catapeteasma este sculptată în lemn de tei. Olga Greceanu, în lucrarea Bucureștii cu planul general al Bucureștiului (București, 1929, p. 84), oferă prima descriere analitică publicată a ornamentației:

> *«Biserica Albă este interesantă prin faptul că posedă unul din cele mai vechi iconostase care aparținuse Bisericii Episcopiei Râmnicului. Sculptura lui e foarte bogată. Ornamentul e compus din fructe și flori împletite în trei fâșii înguste și lungi cuprinzând și figuri de animale, motiv rareori întrebuințat în bisericile românești. Tronul episcopului cu cele două hidre la spate are aceeași origine. Pictura modernă este de pictorul Tătărescu.»*

Descrierea cea mai amplă și mai evocatoare a catapetesmei aparține lui Gheorghe Crușescu, în lucrarea Podul Mogoșoaei. Povestea unei străzi (Ed. Meridiane, București, 1987, p. 242):

> *«În tot cazul, extraordinara ornamentație florală, rodiile care alcătuiesc motivul de căpetenie, «bestiarul» care, cu un rar realism al mișcărilor, înfățișează păsări, cerbi, antilope și, în trei locuri, vulturul bicefal al Bizanțului și al Cantacuzinilor, chipurile omenești: un tânăr care doarme cu mâna sub cap, o Salomee în portul domnițelor noastre încununată cu coroană voievodală și privind capul Sfântului Ioan adus pe tavă, trădează o artă desăvârșită, dar străină. Iar cei doi balauri care, deasupra catapetesmei, susțin crucea Mântuitorului, sunt atât de extrem-orientali în înfățișarea lor, încât îți vine să crezi că sunt datorați daltei unui meșter care, fie că a fost în China, fie că a văzut, aduse de vreo corabie, pilde ale artei simbolice și fioroase a Imperiului de Mijloc. În sfârșit, îngerașul bucălat care zâmbește într-un medalion al jilțului arhieresc, pare ieșit de-a dreptul din atelierul lui Tiepolo. Este foarte cu putință că rândurile de față să facă să zâmbească un specialist al artei religioase de la noi; nu le dau decât ca un joc al închipuirii mele, dar aș fi fericit să mi se dea o tălmăcire întemeiată a minunatei catapetesme de la biserica Albă.»*

Analiza pasajului Crușescu relevă câteva trăsături esențiale ale ansamblului sculptural. Motivul principal — rodia — este un simbol creștin al bogăției și al mântuirii, frecvent în sculptura barocă și postbarocă. Bestiarul cu animale redate «cu un rar realism al mișcărilor» — păsări, cerbi, antilope — este neobișnuit în catapetesmele ortodoxe tradiționale, care evită de regulă reprezentările zoomorfe în favoarea motivelor geometrice și vegetale. Vulturul bicefal apare în trei locuri, cu trimitere explicită la simbolistica imperială a Bizanțului și a familiei Cantacuzino — element de heraldică ecleziastică prezent și pe alte obiecte de artă brâncovenesc-cantacuzină. Figurile umane — tânărul adormit și Salomee în port voievodal — sunt absolut neconvenționale și sugerează o mână de meșter neortodox, cu influențe occidentale sau orientale. Cei doi balauri care susțin crucea deasupra catapetesmei au o morfologie extrem-orientală, remarcată de Crușescu ca inexplicabilă în contextul artei religioase românești. Îngerașul din jilțul arhieresc, comparat cu maniera lui Giambattista Tiepolo, indică o influență a picturii baroce italiene din sec. XVIII.

Toate icoanele catapetesmei au fost pictate de Gheorghe Tattarescu. Această atribuire, menționată consistent în sursele parohiale și în lucrările de referință (Greceanu 1929; Crușescu 1987), este confirmată și de documentele referitoare la lucrările din 1873, care includ «zugrăvirea împreună cu toate icoanele» și «poleirea tâmplei». Prezența lui Tattarescu la Biserica Albă în 1873 ca autor al picturii murale face plauzibilă și atribuirea icoanelor catapetesmei aceleiași mâini.

5.2 Restaurarea catapetesmei (2014–2016)

Lucrările de restaurare a catapetesmei Bisericii Albe s-au desfășurat între 2014 și 2016, în intervalul imediat următor finalizării consolidării structurale și restaurării picturii murale. Ele au fost realizate de firma IORUX TRADE SRL, sub coordonarea restauratoarei dr. Sultana-Ruxandra Polizu.

Elementele restaurate au cuprins: icoanele praznicare; crucea și moleniile (icoanele de pe cele două laturi ale ușilor împărătești); registrul cu medalioanele Proorocilor (6 icoane), inclusiv icoana Maicii Domnului și cei doi dragoni înaripați de deasupra catapetesmei; friza cu medalioanele Apostolilor; friza decorativă sculptată cu ciorchini de struguri; registrul icoanelor praznicare; ușile împărătești. Restaurarea a urmărit recuperarea aspectului original al ansamblului, inclusiv al policromiei și aurituriii, afectate de intervenții succesive de-a lungul sec. XIX–XX.

5.3 Pictura murală — Gheorghe Tattarescu (1873)

Pictura interioară a Bisericii Albe a fost realizată în tehnica ulei în 1873, de pictorul Gheorghe Tattarescu, constituind singura decorație murală pe care a primit-o edificiul din 1827, la 46 de ani de la sfințire. Calitatea execuției și semnificația autorului plasează pictura Bisericii Albe printre operele reprezentative ale artei religioase românești din a doua jumătate a sec. XIX.

Gheorghe Tattarescu s-a născut în luna octombrie 1820 la Focșani, ca fiu al lui Mihai, un modest funcționar, și al Smarandei Tattarescu, soră a zugravului de biserici Nicolae Teodorescu (1799–1880). A început să picteze ajutându-l pe unchi, continuând studiul la Școala de zugravi din Buzău, fondată tot de acesta. În 1844, împreună cu unchiul, a pictat mănăstirea Rătești (jud. Buzău). Cu sprijinul episcopului Buzăului, Chesarie, a obținut o bursă de studii la Academia San Luca din Roma (1845–1851), unde l-a avut ca profesori pe Natale Carta (1790–1884), Giovanni Silvagni (1790–1853) și Pietro Gagliardi (1809–1890). Sub îndrumarea lor s-a format în spiritul academismului italian, executând copii după Rafael Sanzio, Bartolomé Estéban Murillo, Salvatore Rosa și Guido Reni. La Roma a participat la revoluția de la 1848 și a câștigat, în 1848, un concurs de pictură cu tema «Simeon și Levi», organizat de o grupare artistică patronată de papă.

Revenit în țară în 1851, Tattarescu a devenit cel mai important pictor religios al epocii, pictând, cu ajutorul elevilor săi, peste 50 de biserici din 1853 până în 1892. Printre cele mai importante opere murale se numără: Sfântul Spiridon Nou din București (1858–1860), Catedrala mitropolitană din Iași (1884–1886, cu peste 250 de scene), Colțea, Oțetari, Sfântul Nicolae Șelari, Kretzulescu, Radu Vodă, Slobozia, Sfântul Nicolae Negustori, Foișor, Zlătari și Sfântul Ilie Rahova din București, mănăstirile Ghighiu (1864), Bistrița, Ciolanu. Critica de artă l-a consacrat drept «cel mai tipic academist» al picturii românești și a vorbit despre un «stil Tattarescu» în pictura bisericească. A fost cofondator, alături de Theodor Aman, al Școlii de Arte Frumoase din București (1864), pe care a condus-o ca director în 1891–1892. A publicat în 1865 lucrarea Percepte și studii folositoare asupra proporțiunilor corpului uman și desene după cei mai celebri pictori. Casa sa din str. Domnița Anastasia nr. 7, cumpărată în 1855, a adăpostit timp de aproape 40 de ani atelierul pictorului; transformată în muzeu în 1951, deschisă publicului în 1953, ea funcționează și astăzi ca secție a Muzeului Municipiului București. Tattarescu a murit la 24 octombrie 1894 și a fost înmormântat la Cimitirul Bellu.

Pictura Bisericii Albe, executată în 1873, este realizată în tehnica ulei — soluție specifică atât tradițiilor nordice ale picturii academice europene, cât și preferințelor lui Tattarescu pentru tehnicile

materialelor stabile pe termen lung. Iconografia este organizată în scene-tablouri, conform modelului neoclasic și academist pe care Tattarescu l-a importat din Italia și l-a adaptat cerințelor liturgice ortodoxe. Sursele parohiale subliniază finețea portretelor, precizia proporțiilor și soliditatea compoziției. Spațiile dintre scene sunt ornamentate geometric-floral. Această pendulare între iconografia tradițional-ortodoxă și maniera picturii academice occidentale este trăsătura definitorie a operei lui Tattarescu, care i-a atras reprosul că a ignorat stilul picturii românești de tradiție bizantină, dar și recunoașterea că a «laicizat la noi pictura bisericească» și a fost un «corector al stilului bizantin».

La intrarea în pronaos, în dreapta și în stânga, se află cel puțin două icoane de valoare artistică certă — Mântuitorul și Maica Domnului —, atribuite lui Tattarescu, care pot fi privite independent de ansamblul mural.

5.4 Istoricul restaurărilor picturii murale (1927–2014)

Pictura lui Tattarescu din 1873 a fost supusă de-a lungul deceniilor unor intervenții succesive de restaurare, datorate atât degradării naturale a materialelor, cât și avariilor produse de cutremure și umiditate. Sursele disponibile consemnează consistent șase etape de intervenție, pe care le prezentăm în ordine cronologică.

Prima intervenție documentată a avut loc în 1927, realizată de pictorul Costin Petrescu. Aceasta a urmărit, cel mai probabil, curățarea și consolidarea suprafețelor afectate de vibrații și umiditate. Aceeași lucrare este uneori menționată cu datele 1925 și 1927, sugerând că intervenția s-a desfășurat în două etape sau că sursele au înregistrat date diferite ale aceleiași campanii.

A doua intervenție a avut loc în 1944, realizată de Constantin Șelaru, în contextul avariilor produse de cutremurul din 1940 și al bombardamentelor din același an și din 1944.

A treia intervenție s-a desfășurat în 1959–1960, executată de pictorii Avachian Arutino (A. Avachian în unele surse) și Valentin Höflich (ortografiat și Höeflich). Aceasta a reprezentat o restaurare mai amplă, desfășurată la un deceniu după reparațiile de urgență din 1944.

A patra intervenție a avut loc în 1978, executată de un colectiv format din pictorii S. Angelescu, V. Grimalschi, M. Lăzărescu și O. Boldura. Aceasta a intervenit după consolidarea structurală post-cutremur 1977, care a introdus centura de beton armat în structura bolților.

A cincea intervenție, în 1988, s-a limitat la o spălare a picturii, realizată de pictorul Paul Rădulescu.

Cea mai recentă și cea mai amplă restaurare a picturii murale a fost executată în 2013–2014, de o echipă condusă de pictorul restaurator Romeo Andronic, din care au făcut parte Ana-Maria Drăgușin, Andrei Andronic, Andreea Schuster și Lorena Iavorschi. Această restaurare s-a desfășurat în cadrul șantierului general de consolidare-restaurare al bisericii, finanțat de Primăria Sectorului 1, și a urmărit recuperarea picturii originale Tattarescu din 1873, afectată de intervențiile succesive și de degradarea materială acumulată.

5.5 Vitraliile

Ferestrele Bisericii Albe sunt decorate cu sticlă colorată în nuanțe pastelate, care filtrează lumina naturală în interior. Spre deosebire de vitraliile în sens gotic occidental — plăci de sticlă colorată îmbinate cu plumb, reprezentând scene narative —, vitraliile Bisericii Albe aparțin tipului mai

simplu al sticlei colorate, fără compoziții figurale elaborate, specifice restaurărilor de factură academică din a doua jumătate a sec. XIX și începutul sec. XX.

Rolul lor funcțional și estetic este complementar ansamblului pictural: lumina filtrată colorat subliniază scenele murale ale lui Tattarescu și conferă interiorului o atmosferă de penumbră luminoasă specifică spațiilor de cult ortodox. Vitraliile au fost restaurate integral în cadrul lucrărilor din 2012–2015, cu recuperarea elementelor originale și înlocuirea celor lipsă cu piese noi realizate în acord cu modelele existente.

5.6 Mobilierul liturgic și obiectele de cult

Stranele din lemn, restaurate în 2012–2015, flanchează naosul pe ambele laturi, constituind mobilierul liturgic principal al spațiului de cult. Candelabrele și aplicele din alamă, de asemenea restaurate în aceeași perioadă, asigură iluminatul artificial al interiorului, adăugând un element de solemnitate spațiului.

Scara din fontă care asigură accesul la cafas, restaurată în 2012–2015, este o piesă de mobilier tehnic cu valoare de patrimoniu industrial minor, datând probabil din perioada lucrărilor din 1868–1873, când a fost creat cafasul în forma sa actuală.

Cu prilejul restaurărilor din 2012–2015, proscomidiarul a primit o placare nouă cu marmură și granit, iar soleea a fost placată cu dale și trepte din marmură. Aceste intervenții, deși confortabile funcțional, au înlocuit pavimentele originare cu materiale contemporane.

5.7 Icoana Sfântului Nicolae (1701–1702) și Evanghelia din 1708

Dintre obiectele de patrimoniu mobil cu cea mai veche atestare documentară legate de istoria locului, două ocupă un loc aparte: icoana Sfântului Nicolae din 1701–1702 și Evanghelia donată în 1708.

Icoana Sfântului Nicolae, pictată pe lemn, îl reprezintă pe sfânt în registrul central, cu Iisus Hristos și Maica Domnului pe laturile sale. Ea poartă semnătura zugravului Simeon, cu inscripția «leat 7210» (1701 septembrie 1 – 1702 august 31), și a aparținut primei biserici de zid ridicate pe locul actualei Biserici Albe. Icoana a fost restaurată în 2011 de pictorul restaurator Marin Coteț iu și este expusă astăzi spre închinare în biserica parohială.

Evanghelia donată de credinciosul Stan în 1708 (leat 7216) este astăzi păstrată în cadrul colecției de icoane și cărți bisericești a Arhiepiscopiei Bucureștilor. Textul de danie, înscris la filele 1–15 și 19–20, în josul paginilor, constituie cel mai vechi document care menționează nominal lăcașul — «sfânta biserică unde să chiamă hramul lui Svești Nicolae cel vechiu, unde să zice la Popa Dârvaș».

5.8 Pomelnicul ctitorilor (lespedea din curte)

De la prima construcție de zid de la debutul sec. XVIII s-a păstrat, pe latura nordică a curții, pomelnicul ctitorilor — un fragment de lespede funerară din piatră, datând din 1715–1716. Piesa era altădată încastrată în peretele proscomodiarului; mutată ulterior în curtea parohială, ea constituie cel mai vechi obiect cu valoare documentară păstrat pe amplasamentul actual. Semnificația sa este dublă: istorică — atestând existența lăcașului în primele decenii ale sec. XVIII — și memorială — marcând legătura cu ctitorii care au întemeiat locul de cult.

5.9 Corul parohiei și tradiția muzicală

O componentă distinctivă a vieții parohiale a Bisericii Albe este corul bărbătesc profesionist, constituit din artiști lirici cu studii superioare de canto și cu experiență în formații muzicale de prestigiu. Corul funcționează sub denumirea de Corala Bărbătească «Te Deum Laudamus» și este considerat unul dintre cele mai apreciate coruri bărbătești din București.

Tradiția muzicală a lăcașului este, conform documentelor actuale ale parohiei, una de continuitate: preocuparea pentru menținerea unui nivel muzical ridicat al slujbelor a caracterizat mai multe generații de preoți și cântăreți. Diaconul Silviu-Gabriel Enache este membru al coralei Te Deum Laudamus și colaborator al mai multor formații corale profesioniste (Psalmodia, Acapella, Vox Medicalis, Preludiu–Voicu Enăchescu). Diaconul Cristian-Mihail Paraschiv a dirijat corul bărbătesc al Bisericii Albe — cunoscut și sub denumirea Corul Bărbătesc «Gheorghe Danga» — din 2015 până în 2024, și este angajat al Corului Academic Radio din 2016. Preotul Florian Paraschiv este membru fondator al Coralei Te Deum Laudamus și fost colaborator al Corului de cameră Madrigal (1997–1998) și al Corului Academic Radio (din 1999).

Activitățile artistice documentate public includ filmarea la Televiziunea Română a colindei «Trei Crai de la Răsărit» de Anton Pann (1997), concertul de colinde al Coralei «Te Deum Laudamus» din decembrie 2024 și concertul corului «Bucuria Copiilor» din Floreni și Raiu, jud. Vaslui, găzduit în decembrie 2024.

Preoții și diaconii slujitori

6.1 Preoții din prima jumătate a secolului al XIX-lea

Cel mai vechi document care menționează personalul clerical al parohiei este catagrafia bisericilor din București din prima parte a secolului al XIX-lea, care înregistrează la Biserica Albă din mahalaua Popa Dârvaș trei preoți slujitori: Ioan sin popa Pârvu, Neculaie sin Neagu și Șerban sin Vasile. Prezența a trei preoți la o singură parohie indica, în practica administrativă a Bisericii Ortodoxe din Țara Românească a epocii, o comunitate cu o populație consistentă și o tradiție liturgică consolidată. Patronimicele de tip «sin popa N.» — adică «fiu al preotului N.» — reflectă practica frecventă a epocii de transmitere a funcției clericale în cadrul aceleiași familii, preotul fiind succesorul tatălui sau al unui înaintaș direct.

Cu prilejul reparației radicale din 1873, pisania consemnează printre inițiatorii lucrărilor și pe «preotul Vasile Pop», participant la coordonarea administrativă a șantierului alături de curatorii laici maiorul Nicolae Popovici și comerciantul Ioniță Constantin. Această mențiune reprezintă singura referință nominală la un slujitor al parohiei din intervalul 1827–1873 accesibilă în sursele publice disponibile.

Pe parcursul deceniilor ulterioare — sfârșitul sec. XIX, prima jumătate a sec. XX — preoții parohiei nu sunt individualizați în sursele disponibile. Monografia parohiei, elaborată de pr. prof. univ. dr. Mihail-Simion Săsăujan și anunțată pe platforma parohiei, urmează să completeze această lacună documentară pe baza cercetărilor arhivistice din Arhiva Bisericii Alba, Arhivele Naționale București și Arhivele Municipiului București.

6.2 Preoții din a doua jumătate a secolului al XX-lea

Lucrările de consolidare post-cutremur din 1977 — consolidare prin centură de beton armat la nivelul bolților — au fost coordonate în plan pastoral de protoiereul Gh. Iliescu–Izvoarele, care îndeplinea la acea dată funcția de protopop al sectorului eclesiastic în care se înscrie parohia. Aceasta este singura mențiune nominală disponibilă din perioada comunistă pentru slujitorii Bisericii Albe.

Restaurările din intervalul 1986–1998 — care au cuprins pictura murală, catapeteasma, mobilierul, vitraliile, acoperișul și fațadele exterioare — au fost coordonate pastoral de preotul paroh Ioan Bănățeanu și de preotul Florian Paraschiv. Cei doi au gestionat cel mai amplu efort de restaurare a patrimoniului bisericii din sec. XX, precedat în amploare doar de șantierul din 2012–2015.

6.3 Preot paroh Mihail-Simion Săsăujan (din 2008)

Pr. prof. univ. dr. Mihail-Simion Săsăujan s-a născut la 9 mai 1967. A urmat studiile de licență la Institutul Teologic de grad Universitar din Sibiu (1986–1990), absolvind în 1990. Ulterior a urmat studii de masterat (absolvite în 1994) și doctorat (1992–1996) la Facultatea de Teologie Catolică a Universității din Viena — Austria, obținând în decembrie 1996 titlul de Doctor în Teologie. Tema doctorală, susținută la o universitate de prestigiu din spațiul catolic vest-european, este semnificativă pentru specializarea în relațiile dintre confesiuni și în politica religioasă a monarhiei austriece față de românii ortodocși din Transilvania.

Activitatea liturgică a debutat cu funcții onorifice, înainte de hirotonie și ulterior ei: diacon onorific la Biserica cu hramul Pogorârea Sfântului Duh — «Valea Aurie» din Sibiu (1997), diacon onorific la Catedrala Episcopală din Arad (1997–2004), preot onorific la Capela Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad (2004–2006). Din 2006 a activat ca preot coslujitor la Biserica Albă din București, iar din 2008 ca preot paroh al aceleiași parohii, funcție pe care o deține în continuare.

Activitatea academică: asistent universitar, lector universitar, conferențiar universitar și secretar științific la Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității «Aurel Vlaicu» din Arad (1996–2006); conferențiar universitar (2006–2014) și profesor universitar (din 2014) la Facultatea de Teologie Ortodoxă «Justinian Patriarhul» a Universității din București, la disciplina Istoria Bisericii Ortodoxe Române. Domeniile predilecte de cercetare sunt: relația Stat–Biserică în monarhia austriacă în sec. XVIII, cu referire specială la românii din Transilvania; relația Națiune–Biserică în sec. XIX; relația Stat național–Biserică națională autocefală în România sec. XIX; relația Stat–Biserică în regimul comunist; organizarea bisericească și învățământul teologic.

Opera științifică cuprinde mai multe volume publicate: Politica bisericească a Curții din Viena în Transilvania (1740–1761) [teză de doctorat], Editura Presa Universitară Clujeană, 2002; Habsburgii și Biserica Ortodoxă din Imperiul austriac (1740–1761). Documente, Editura Presa Universitară Clujeană, 2003; Academia de teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică. Contribuții la istoria învățământului teologic românesc, Editura Universității Aurel Vlaicu, Arad, 2004; Biserică, națiune și putere de stat (secolele XVIII–XX). Contribuții documentare la Istoria Bisericii Ortodoxe Române, Editura Universității din București, 2013 (ISBN 978-606-16-0257-5, 303 p.); Autonomia bisericească și națională a schitului chinovial Prodromu de la Muntele Athos (1870–1890): documente, Editura Basilica, București, 2016. A publicat, de asemenea, numeroase studii și articole în reviste de specialitate din România și din străinătate. La această activitate tipărită se adaugă

monografia Bisericii Albe — lucrare anunțată pe platforma parohiei, elaborată pe baza cercetărilor arhivistice inedite.

Funcțiile eparhiale: consilier eparhial la Sectorul Cultural și Comunicații Media al Arhiepiscopiei Bucureștilor (1 martie 2016 – 20 octombrie 2021); vicar eparhial al Arhiepiscopiei Bucureștilor (20 octombrie 2021 – 1 februarie 2023). A inițiat și coordonat, în calitate de preot paroh, cel mai amplu șantier de consolidare și restaurare din istoria modernă a Bisericii Albe (2012–2015), asigurând parțial și finanțarea publicării rezultatelor cercetărilor arheologice.

6.4 Preot coslujitor Sebastian-Emanuel Stoica (din 1 februarie 2024)

Pr. Sebastian-Emanuel Stoica are o formare academică multidisciplinară, desfășurată simultan în mai multe instituții de învățământ superior. La Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității din București a urmat: studii de licență în Teologie Pastorală (1999–2003) și Filologie Clasică (2000–2004), precum și studii de masterat în Exegeză și Ermeneutică Biblică (2005–2007). La Facultatea de Limbi și Literaturi Străine a Universității Creștine Dimitrie Cantemir din București a obținut o a doua licență, în Limba Germană – Limba Engleză (2018–2021). A absolvit, de asemenea, un Master in Business Administration (MBA), cu predare exclusivă în limbile germană și engleză, la Academia de Studii Economice (ASE) din București, în colaborare cu Universitatea de Științe Westfalia din Gelsenkirchen, Germania (2012–2014). Această formare bilingvă german-engleză îl situează printre puținii clerici ortodocși români cu studii economice superioare de nivel master.

Activitatea liturgică: diacon (2008–2014), preot coslujitor (2014–2015) și preot paroh (2015–2017) la Biserica «Sfântul Ioan Botezătorul – Ferentari» din București; preot paroh (2017–2024) la Biserica «Sfântul Ilie – Ghencea» din București; preot coslujitor la Biserica Albă din București din 1 februarie 2024 până în prezent.

Activitatea profesională: secretar de cancelarie la Protoieria Sector V Capitală (2017–2019); inspector eparhial la Sectorul Cultural și Comunicații Media al Arhiepiscopiei Bucureștilor (2019–2023); profesor titular de religie ortodoxă (din 2016 până în prezent), profesor de limba și literatura germană maternă (din 2021 până în prezent) și director (din 2024 până în prezent) la Colegiul German Goethe din București. Cumulul dintre slujirea la Altarul Bisericii Albe și conducerea uneia dintre școlile cu predare în limbă germană din capitală reflectă un profil profesional aparte în cadrul clerului parohiei.

6.5 Diacon Silviu-Gabriel Enache (din 2017)

Diaconul Silviu-Gabriel Enache a urmat Seminarul Teologic «Sfântul Andrei» din Galați (1999–2004), continuând cu studiile de licență la Facultatea de Teologie Ortodoxă «Justinian Patriarhul» a Universității din București, specializarea Teologie Pastorală (2004–2008). A absolvit ulterior două cursuri de masterat: unul la aceeași Facultate de Teologie (2021–2023) și unul la Universitatea Națională de Muzică din București (2014–2016) — formare care îl plasează la intersecția dintre teologia pastorală și muzica sacră.

Activitatea liturgică: cântăreț bisericesc al Parohiei Flămânda din București (2005–2015); dirijor de cor în cadrul Așezămintelor Brâncovenești «Domnița Bălașa» (2015–2017); diacon al Bisericii Albe din București din 2017 până în prezent.

Activitatea profesională cuprinde participarea la mai multe formații corale profesioniste: membru al Coralei bărbătești «Te Deum Laudamus»; colaborator al grupului psaltic «Psalmodia» al Universității Naționale de Muzică din București; colaborator al grupului vocal «Acapella»; colaborator al corului «Vox Medicalis»; colaborator al Corului de cameră «Preludiu – Voicu Enăchescu».

6.6 Diacon Cristian-Mihail Paraschiv (din 2024)

Diaconul Cristian-Mihail Paraschiv a obținut licența la Facultatea de Teologie Ortodoxă «Justinian Patriarhul» din București (2014), masteratul la Universitatea Națională de Muzică din București, specializarea «Culturi Muzicale Religioase» (2016), și doctoratul în teologie la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, Școala doctorală «Isidor Todoran» a Facultății de Teologie Ortodoxă, specializarea Muzică Religioasă (2021). Titlul de doctor în muzică religioasă îl face singurul cleric al parohiei cu această specializare academică de nivel doctoral.

Activitatea liturgică: cântăreț bisericesc (2010–2017); diacon coslujitor la Biserica Albă din București din 2024 până în prezent.

Activitatea profesională: membru voluntar al Coralei bărbătești ortodoxe «Te Deum Laudamus» din 2010 până în prezent; membru al Corului bărbătesc «Gheorghe Danga» al Bisericii Albe (2010–2015), apoi dirijor al aceluiași ansamblu (2015–2024) — o perioadă de nouă ani în care a condus corul parohiei; membru colaborator al Corului Academic Radio (2014–2016), apoi angajat al aceleiași formații din 2016 până în prezent.

6.7 Preot Florian Paraschiv (preot îmbisericit din 2024)

Pr. Florian Paraschiv a obținut licența la Institutul Teologic de grad universitar din București (1983), absolvind în paralel Școala Populară de Artă din București — formare dublă, teologică și artistică, care va marca întreaga sa activitate pastorală, caracterizată de o legătură organică între muzică și slujire. El a descris această legătură în termeni care reflectă o convingere teologică personală:

> *«Una din convingerile care mi-au marcat în primul rând viața, și în al doilea rând pastorația, a fost regăsirea și cunoașterea lui Dumnezeu în cânt și muzică. Prin muzică am ajuns la Dumnezeu și tot prin muzică am aflat calea comunicării și comuniunii cu și întru El.»*

Activitatea liturgică la Biserica Albă din București acoperă aproape patru decenii de slujire neîntreruptă, în mai multe ipostaze canonice: cântăreț (1985–1986); diacon (1986–1997); preot coslujitor (1997–2006); preot paroh (2006–2008); preot coslujitor (2008–2024); preot îmbisericit din 2024 până în prezent. Legătura sa cu lăcașul se întinde astfel pe o perioadă de aproximativ 40 de ani, traversând mai multe etape ale istoriei recente a parohiei, inclusiv marile șantiere de restaurare.

Activitatea profesională muzicală: membru fondator al Asociației Corale Bărbătești «Te Deum Laudamus»; membru colaborator al Corului de cameră «Madrigal» (1997–1998); membru colaborator al Corului Academic Radio al Societății Române de Radiodifuziune din București (1994–1999); membru angajat al aceluiași Cor Academic Radio din 1999 până în prezent. Ca solist, a interpretat în mai multe ocazii lucrări de muzică sacră, printre care «Iubi-Te-voi Doamne» de

Evghenie Humulescu și «Trei Crai de la Răsărit» de Anton Pann — filmată la Televiziunea Română în «Biserica Albă», 1997.

6.8 Diacon Ioan Alexandru Alexandri (2010–2017)

Diaconul Ioan Alexandru Alexandri s-a născut la 14 iunie 1981 în Făget, județul Timiș. A absolvit Seminarul Teologic «Sfântul Apostol Andrei» din Galați (2001) și Facultatea de Teologie Ortodoxă «Justinian Patriarhul» a Universității din București, specializarea Teologie Pastorală (2008).

La Biserica Albă a activat mai întâi ca strana: cântăreț (2008–2010), apoi ca diacon (2010–2017). Activitatea muzicală acumulată înainte și în paralel cu slujirea diaconală este remarcabilă ca diversitate: colaborări cu Te Deum Laudamus, Corul Academic Radio, Corul Filarmonicii «George Enescu», Corul de cameră Preludiu, Corul Operei Naționale București, Corul Armatei. În prezent ocupă postul de bariton solist la Filarmonica «Paul Constantinescu» din Ploiești. Asocierea unui diacon al Bisericii Albe cu cariere în instituțiile muzicale laice de cel mai înalt nivel ale capitalei este un element distinctiv al tradiției muzicale a parohiei.

6.9 Monografia parohiei

Lucrarea intitulată Biserica Albă din București — Monografie, al cărei autor este pr. prof. univ. dr. Mihail-Simion Săsăujan, este anunțată pe platforma digitală a parohiei ca un proiect de cercetare istorică în curs de elaborare. Conform descrierii parohiei, lucrarea urmărește o prezentare detaliată și științifică a istoriei Bisericii Albe pe parcursul a trei secole, de la înființare până în contemporaneitate, pe mai multe paliere: date istorice pentru sec. XVIII, XIX și XX; ctitorii; identificarea numelor și activității preoților; activitatea pastoral-culturală și misionară; lucrările de refacere și reparații de-a lungul timpului; integrarea în legislația bisericească de stat (a doua jumătate a sec. XIX) și în cea autonomă (sec. XX); tradiția muzicală a parohiei; reflectarea evenimentelor politice și sociale românești în viața clericilor parohiei.

Baza documentară a lucrării cuprinde cercetări arhivistice inedite din: Arhiva Bisericii Alba, Arhivele Naționale București și Arhivele Municipiului București, completate cu studii bibliografice de specialitate. Lucrarea va fi ilustrată cu fotografii din istoria și prezentul lăcașului. Publicarea sa va completa imaginea de ansamblu a trecutului parohial, aducând informații suplimentare despre slujitorii și comunitatea Bisericii Albe care nu sunt accesibile din sursele actuale.

Artiști, arhitecți, constructori, specialiști și personalități asociaț Bisericii Sfântul Nicolae „Albă" din București

Lista cuprinde toate persoanele identificate în sursele consultate care au contribuit la proiectarea, construcția, decorarea, restaurarea sau cercetarea lăcașului, în ordine cronologică pe categorii.

Arhitecți

Johann Sperl — arhitect responsabil de lucrările din 1868–1873. A întocmit planurile și devizul (1871) pentru modificările majore ale edificiului: ridicarea celor două turle din lemn și tablă, adăugarea pridvorului cu o travee, refacerea fațadelor, mărirea ferestrelor, realizarea pardoselii,

divizarea pronaosului prin zidul median care a creat vestibulul actual de 2 m adâncime. Identitate națională și formare neprecizate în sursele disponibile.

Bujor Barbu — arhitect coordonator al cercetării de arhitectură (2012–2014, 24 de faze, raport de 43 pag.) și al lucrărilor de consolidare și restaurare din 2012–2015. A colaborat cu echipa de arheologi pe parcursul cercetărilor și a furnizat informații documentare despre casa parohială demolată după 1977. Finanțator: Consiliul Local al Primăriei Sectorului 1 București.

Pictori și restauratori (patrimoniu mobil)

- **Simeon zugravul** (sec. XVII–XVIII) — autor al icoanei Sfântului Nicolae, cu inscripția «let 7210» (1701–1702), cel mai vechi obiect de patrimoniu mobil atestat documentar la această parohie. Identitate completă și proveniență necunoscute.
- **Gheorghe Tattarescu** (octombrie 1820, Focșani — 24 octombrie 1894, București) — pictor român, pionier al neoclasicismului în pictura românească, cel mai prolific pictor religios al epocii. Formare: ucenic al unchiului Nicolae Teodorescu (zugrav de biserici), Școala de zugravi din Buzău, Academia San Luca din Roma (1845–1851, profesori: Natale Carta, Giovanni Silvagni, Pietro Gagliardi). Participant la revoluția de 1848. Cofondator, împreună cu Theodor Aman, al Școlii de Arte Frumoase din București (1864); director 1891–1892. Autor al lucrării Percepte și studii folositoare asupra proporțiunilor corpului uman (1865). A pictat peste 50 de biserici (1853–1892). La Biserica Albă: pictura murală în tehnica ulei (1873) și icoanele catapetesmei. Înmormântat la Cimitirul Bellu; casa sa (str. Domnița Anastasia nr. 7) adăpostește Muzeul Tattarescu din 1953.
- **Costin Petrescu** — pictor restaurator; restaurarea picturii murale Tattarescu la Biserica Albă în 1927.
- **Constantin Șelaru** — pictor restaurator; restaurarea picturii murale în 1944 (avarii cutremur 1940 și bombardamente).
- **Avachian Arutino (A. Avachian)** — pictor restaurator; restaurarea picturii murale în 1959–1960, împreună cu Valentin Höflich.
- **Valentin Höflich** (ortografiat și Höeflich) — pictor restaurator; restaurarea picturii murale în 1959–1960, împreună cu A. Avachian.
- **S. Angelescu** — pictor restaurator; restaurarea picturii murale în 1978, împreună cu V. Grimalschi, M. Lăzărescu și O. Boldura.
- **V. Grimalschi** — pictor restaurator; restaurarea picturii murale în 1978.
- **M. Lăzărescu** — pictor restaurator; restaurarea picturii murale în 1978.
- **O. Boldura** — pictor restaurator; restaurarea picturii murale în 1978.
- **Paul Rădulescu** — pictor restaurator; spălarea picturii murale în 1988.
- **Romeo Andronic** — pictor restaurator, coordonator al echipei de restaurare a picturii murale Tattarescu în 2013–2014.

- **Ana-Maria Drăgușin** — pictor restaurator; membru al echipei Romeo Andronic, restaurarea picturii 2013–2014.
- **Andrei Andronic** — pictor restaurator; membru al echipei Romeo Andronic, restaurarea picturii 2013–2014.
- **Andreea Schuster** — pictor restaurator; membră a echipei Romeo Andronic, restaurarea picturii 2013–2014.
- **Lorena Iavorschi** — pictor restaurator; membră a echipei Romeo Andronic, restaurarea picturii 2013–2014.
- **Marin Coteț iu** — pictor restaurator; restaurarea icoanei Sfântului Nicolae (leat 7210 / 1701–1702) în 2011.
- **Sultana-Ruxandra Polizu** (dr.) — restauratoare coordonatoare a lucrărilor de restaurare a catapetesmei (2014–2016), executate de firma IORUX TRADE SRL. A condus restaurarea icoanelor praznicare, crucii, moleniilor, registrului Proorocilor, frizei Apostolilor, frizei decorative sculptate, ușilor împărătești.

Arheologi și cercetători științifici (cercetările 2012–2013)

- **Gheorghe Mănucu-Adameșteanu** (dr.) — arheolog, Muzeul Municipiului București; coordonator științific al cercetărilor arheologice din 2012–2013 și al volumului colectiv publicat în 2015. Coautor (cu Raluca-Iuliana Popescu) al capitolelor de Istoric, Cercetări arheologice și Concluzii.
- **Raluca-Iuliana Popescu** (dr.) — arheolog, muzeograf, Muzeul Municipiului București; coautor al cercetărilor arheologice 2012–2013 și al volumului 2015.
- **Ingrid Poll** (dr.) — expert arheometrie, Muzeul Municipiului București; autor al capitolului despre Cimitir (coautor), al capitolului despre Candele din sticlă și al analizelor metalografice FRX ale pieselor de podoabă funerare.
- **Ana-Maria Velter** (dr.) — numismat, cercetător; autor al capitolului despre Descoperirile monetare din cercetările arheologice 2012–2013.
- **Annamaria Diana** (PhD Human Ostearchaeology, Edinburgh University, School of Classics, History and Archaeology) — autor al Analizei antropologice a scheletelor descoperite în cercetările din 2012.
- **Theodor Ignat** — coleg arheolog; observator al lucrărilor de canalizare de pe strada George Enescu (24 noiembrie 2007), în cadrul cărora au fost identificate structuri de zid aparținând anexelor parohiale.
- **Dan Pârvulescu** — specialist numismatic, Muzeul Municipiului București; a determinat monedele otomane din lotul funerar descoperit în cercetările 2012–2013.

Ctitori și finanțatori ai construcției

- **Jupânească Vișa (Vișica)** (n. cca. 1650 — d. după 1700) — identificată de cercetare (Vătămanu 1971; Mănucu-Adameșteanu, Popescu 2015) cu Vișica, fiica banului Mareș

Băjescu și soția lui Matei stolnicul Văcărescu. Ctitorița prezumtivă a primei construcții de cult de pe amplasament, probabil din lemn, în a doua jumătate a sec. XVII / în jurul anului 1700.

- **Neagu Dârvaș** (preot) — ctitor al primei biserici de zid de la debutul sec. XVIII, împreună cu soția sa Rada. Lăcașul și mahalaua i-au purtat numele («biserica Popa Dârvaș», «mahalaua Popa Dârvaș»).
- **Rada** (jupânească) — soție a preotului Neagu Dârvaș; coautoare a ctitoriei primei biserici de zid.
- **Nicolae Patrichie** (postelnic) — finanțator al lucrărilor de refacere și întreținere la lăcaș în 1784, inclusiv înzestrări cu obiecte de cult.
- **Nicolae Trăsnea** (mare clucer) — ctitorul edificiului actual (1827), om de încredere al domnitorului Grigore Ghica, cu funcții administrative la Curtea Domnească a Țării Românești. A reconstruit din temelii lăcașul avariat de cutremurele din 1802 și 1808, adăugând hramul Sfântului Prooroc Ilie Tesviteanul.
- **Maria** (clucerița) — soție a lui Nicolae Trăsnea; coautoare a ctitoriei din 1827.
- **Nicolae Popovici** (maior) — curator laic; inițiator și coordonator al reparației radicale din 1873, împreună cu Ionița Constantin și preotul Vasile Pop.
- **Ionița Constantin** (comerciant) — curator laic; coinitiator al reparației din 1873.

Alți specialiști (cercetători, autori de surse documentare)

- **Rudolf Arthur Borroczyn** (maior) — autor al planului topografic al Bucureștiului din 1852, care consemnează biserica și chiliile din curtea ei. Nu a intervenit direct la edificiu; documentul său constituie o sursă cartografică primară pentru istoria amplasamentului.
- **Olga Greceanu** — autoare a primei descrieri analitice publicate a catapetesmei Bisericii Albe: «Ornamentul e compus din fructe și flori împletite...» (Bucureștii cu planul general al Bucureștiului, 1929, p. 84).
- **N. Vătămanu** — cercetător; a propus identificarea jupânesei Vișa cu Vișica, fiica banului Mareș Băjescu (1971).
- **Gheorghe Crușescu** — autorul celei mai evocatoare descrieri a catapetesmei, cu analiza detaliată a bestiarul și a influențelor artistice (Podul Mogoșoaei. Povestea unei străzi, Ed. Meridiane, 1987, p. 242).
- **Mihail-Simion Săsăujan** (pr. prof. univ. dr.) — preot paroh din 2008; inițiator și coordonator pastoral al șantierului 2012–2015; autor al monografiei parohiei (în pregătire), bazată pe cercetări arhivistice inedite. Profesor universitar de Istoria Bisericii Ortodoxe Române la Facultatea de Teologie Ortodoxă «Justinian Patriarhul» din București.

Bibliografie

- Cruțescu, Gheorghe, *Podul Mogoșoaei. Povestea unei străzi*, Editura Meridiane, București, 1987, p. 242. (volum tipărit)
- Giurescu, Constantin C., *Istoria Bucureștilor*, Editura pentru Literatură, București, 1966. (volum tipărit)
- Greceanu, Olga N., *Bucureștii cu planul general al Bucureștiului*, București, 1929, p. 84. (volum tipărit)
- Iorga, Nicolae, *Inscripțiile din bisericile României*, București, 1907, p. 352. (volum tipărit)
- Mănucu-Adamești eanu, Gheorghe; Popescu, Raluca-Iuliana; Poll, Ingrid; Diana, Annamaria; Velter, Ana-Maria, *Cercetări arheologice la Biserica Sfântul Nicolae „Albă"*, Muzeul Municipiului București (seria Istoria Orașului, nr. 6), Editura Mistral Info Media, București, 2015. (volum tipărit)
- Săsăujan, Mihail-Simion, *Politica bisericească a Curții din Viena în Transilvania (1740–1761)*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002. (volum tipărit)
- Săsăujan, Mihail-Simion, *Habsburgii și Biserica Ortodoxă din Imperiul austriac (1740–1761). Documente*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003. (volum tipărit)
- Săsăujan, Mihail-Simion, *Academia de teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică. Contribuții la istoria învățământului teologic românesc*, Editura Universității Aurel Vlaicu, Arad, 2004. (volum tipărit)
- Săsăujan, Mihail-Simion, *Biserică, națiune și putere de stat (secolele XVIII–XX). Contribuții documentare la Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Editura Universității din București, București, 2013, ISBN 978-606-16-0257-5, 303 p. (volum tipărit)
- Săsăujan, Mihail-Simion, *Autonomia bisericească și națională a schitului chinovial Prodromu de la Muntele Athos (1870–1890): documente*, Editura Basilica, București, 2016. (volum tipărit)
- Stoicescu, Nicolae, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Muntenia*, București, 1961, p. 164. (volum tipărit)
- Vătămanu, N., articol în *Studii și cercetări de istoria artei*, 1971, p. 297–301. (volum tipărit)
- Andreea Bisinicu, Biserica Alba din București, 300 de ani de istorie (Bucuresti.ro)
- Frumoasa Biserică Albă de pe Calea Victoriei (Arhiepiscopia Bucureștilor)
- Istoricul Bisericii Albe (Parohia Biserica Albă)
- Arhitectura Bisericii Albe (Parohia Biserica Albă)
- Catapeteasma Bisericii Albe (Parohia Biserica Albă)
- Preoți și diaconi slujitori (Parohia Biserica Albă)
- Pr. Mihail-Simion Săsăujan — profil academic (Doxologia.ro)
- Pr. Mihail-Simion Săsăujan — profil biobibliografic (Basilica.ro)

- Gheorghe Tattarescu — biografie (Institutul Cultural Român)
- Gheorghe Tattarescu — portret (Basilica.ro)
- Biserica de sub Biserica Albă de pe Calea Victoriei (Turism Istoric)
- Podul Mogoșoaiei. Istoricul arterei (Turism Istoric)
- Istoric Parohia — blog parohial (Blogul Parohiei Biserica Albă)
- Biserica Albă — Wikipedia (Wikipedia — limba română)
- Repertoriul Arheologic Național (RAN), administrat de Institutul Național al Patrimoniului — cod BII-m-A-19861.
- Pisania din 1827 a bisericii actuale — transcrisă în: Iorga, N. 1907, p. 352; reprodusă integral în site-ul parohiei și în volumul Mănucu-Adameștieanu et al. 2015.
- Pisania reparației din 1873 — reprodusă integral în site-ul parohiei (Istoricul Bisericii Albe).
- Evanghelia donată de Stan (leat 7216 / 1708) — păstrată în colecția de icoane și cărți bisericești a Arhiepiscopiei Bucureștilor.
- Planul Borroczyn (1852) și Planul Pappasoglu (1871) — menționate în: Mănucu-Adameștieanu et al. 2015.
- Raportul lucrărilor de consolidare și restaurare la Biserica Albă (2012–2015) — arhitect Bujor Barbu, pr. paroh Mihail-Simion Săsăujan; disponibil pe platforma parohiei.
- Cercetarea de arhitectură 2012–2014, în 24 de faze (43 pag.) — arhitect Bujor Barbu; disponibilă pe platforma parohiei.